

NKE STRATÉGIAI VÉDELMI KUTATÓKÖZPONT

ELEMZÉSEK – 2012/17

1581 Budapest Pf: 15 Tel: 432-90-92 Fax: 432-90-58 e-mail: svkk@uni-nke.hu
ISSN 2063-4862

Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán I.

Az „arab tavasz” nyomán elindult tiltakozási hullám 2011 márciusában legfontosabb láncszeméhez, Szíriához érkezett. A másfél éve tartó, mind súlyosabb emberi és anyagi áldozatokkal járó, külső hatalmi tényezők által is gerjesztett összetűzések téje nemcsak a geostratégiaiilag fontos helyen fekvő ország, hanem a regionális hatalmi status quo jövője. A Stratégiai Védelmi Kutatóközpont három részből álló elemzése azt tekinti át, hogy a válság külső főszereplőinek magatartását milyen stratégiai célok és megfontolások befolyásolják a konfliktus kapcsán. Elemzésünk első részében a közel-keleti térség néhány meghatározó hatalmi tényezőjének törekvéseit vettük számba.

Bevezetés

A belpolitikai folyamatokat tekintve úgy tűnik, hogy az 1946-ban függetlenné vált Szíria történetének egy fontos fejezete, a több mint négy évtizedes múlta visszatekintő Aszad-korszak a végéhez közeledik. Az arab nacionalizmus szülőföldjén bekövetkező fordulat azt is jelentené, hogy a múlt században még hatalmas tömegeket mozgósító irányzatnak és a szellemiségén nevelkedett politikai erőknél Algérián kívül egyetlen számottevőbb erődtípusuk sem marad. Azonban ez utóbbinál sem valószínű, hogy a politikai iszlám egyre sebesebb árhulláma közepette huzamosabb ideig fennmarad.

Az „arab tavasz” időszakában a regionális hatalmi versenyfutás is felgyorsult. A neoottomán külpolitikait aspirációkat melengető Törökország befolyása növekedett, de nem olyan dinamikával, mint amilyenre számított. Belső helyzetének gyengülése, a törekvéseivel szembeni ellenhatások erősödése miatt Irán a korábbi expanzió eredményeinek védelmére rendezkedett be. Izrael térségbeli izolációja fokozódott, biztonsági prioritásainak részleges átértékelésére kényszerült. Az arab tömb korábbi fragmentációja láthatóan erősödött, geopolitikai ellensúlyozó szerepe még inkább csökkent. Az Egyesült Államoknak a terrorizmus elleni háborúban megtépázott tekintélye ugyan tovább hanyatlott, de Washington a világ első számú katonai-gazdasági hatalmaként továbbra is komoly ütőkártyákkal rendelkezik. A korábbiakhoz hasonlóan a legfőbb stratégiai célnak most is az itteni nyersanyagforrásokhoz való hozzájutást, a katonai, piaci pozíciók biztosítását tekinti. Ennek megvalósítása során a demokrata kormányzat más eszközökkel folytatja elődjének a térségbeli vezető szerep megerősítésére irányuló törekvéseit. Amerika elfogadja, hogy több szunnita arab államban a korábban kiátkozott iszlamisták kormányzati szerephez jussanak. Washington és itteni szövetségesei az „arab tavasz” második évében kedvező történelmi lehetőséget látnak arra, hogy a kulcsfontosságú régióban a síita Iránnak, Szíria szoros szövetségesének a befolyását visszaszorítsák. Amerika számára stratégiaiilag úgyszintén jelentős tényező, hogy a jelenlegi átalakulás Damaszkusz egyik fő támogatójának, Moszkvának a korábbi közel-keleti hatalmi szerepe újjáépítését célzó törekvéseit is derékba törheti. Nem is szólva arról, hogy a folyamat magára Oroszországra nézve is potenciális stratégiai kihívást jelenthet.

A nacionalista gyökerű politikai erők háttérbe szorulása nyomán keletkezett ürbe benyomuló iszlamisták közül több érintett államban a szunnita irányzathoz tartozó Muszlim Testvérek (MT) váltak a legnagyobb vonzerővel rendelkező szereplőkké. Szíriában az ellenzék legfőbb összefogó szervének, a 2011 októberében létrejött, főként szunnitákból álló Szíriai Nemzeti Tanácsnak (Syrian National Council – SNC) a vezető erejét is az MT alkotja. Az egyiptomi „anyaservezet” megalakulása után alig egy évtizeddel, 1937-ben létrehozott csoportosulást a baaszista hatalommal 1979–1982 között lezajlott összeütközés után illegálitásban kényszerítették. A szíriai megmozdulások kezdete óta a szervezet gyors ütemben igyekszik újjáépíteni a korábban szétrombolt struktúráit.

A szunniták a jelenleg 23 milliós lakosság több mint kétharmadát teszik ki. A populáció közel 40 százalékát az etnikai-vallási kisebbségek alkotják. A döntően arab népesség mellett

a kurdok, örmények, cserkeszek és más etnikumok nem egészen 10 százalékot képviselnek. A kisebbségek vallási megoszlása még vegyesebb képet mutat: a kurdok és cserkeszek szunniták, a síita irányzathoz tartozó alaviták és drúzok 15 (12+3), egyéb szekták 1, a keresztények pedig kb. 10 százalékot tesznek ki. A kisebbségek köréből származó gondolkodók közül főképp a keresztény értelmiségiek játszottak jelentős szerepet a török időkben és az első világháborút követő francia mandátumkorszakban az arab nacionalizmus megalapozásában, a pánarab baaszista ideológia kimunkálásában.

Szíriában a függetlenné válást követően a főként szunnitákból álló hatalmi elit került domináns helyzetbe, s közel két évtizeden át irányította az országot. A nemzeti kohéziót nélkülöző társadalomban azonban ekkor nem sikerült tartósabb politikai integrációs kereteket teremteni: a korszakot a demokratikusabb szerkezet kialakítására irányuló bátortalan kísérletek, autokratikus kormányzási ciklusok, illetve visszatérő instabilitás váltakozása jellemezte. Változás ezen a téren az Arab Újjászületés (Baasz) Szocialista Pártjának 1963. márciusi hatalomátvételét követő hatalmi harcok lezárása után következett be. A szerveződés katonai szárnyának markáns képviselője, az alavita származású Háfez el-Aszad (1930–2000) a hatalomátvétele után nem sokkal, 1971 márciusában elnökké választotta magát. Közel 30 évig állt az ország élén, az ekkor felépített politikai rendszer erős integratív kereteket teremtett. Ennek főbb struktúraelemei egy túlsúlyos elnöki intézmény, a Baasz Párt hegemoniájára épülő párt- és képviseleti rendszer és a baaszizmus ideológiai primátusa voltak. Az elnök hatalmi piramisában a hadsereg és a titkosszolgálatok vezető posztjainak döntő része az alaviták kezében volt. Az elnök megpróbálta kitágítani hatalmi bázisát, az ezt szolgáló lépések a kisebbségek közül elsősorban a keresztények, a drúzok, az iszmáiliták és a cserkeszek számára nyújtottak nagyobb érvényesülési lehetőséget. A szunnita arabok közül Aszad a tekintélyes damaszkuszi, aleppói kereskedőcsaládok, Baasz párti politikai-katonai tényezők támogatásának biztosítására törekedett. Ezt a struktúrát se az MT említett felkelése, se az arab–izraeli konfliktus, se pedig a hidegháború lezárásának következményei nem tudták számottevően meggyengíteni.

Az örökébe lépő fia, Bassár el-Aszad időszakában a hatalmi építményen korábban jelentkező repedések tovább szaporodtak. Az Iránnal stratégiai kapcsolatban álló Szíria – szeptember 11. után a „gonosz tengelye” államainak szövetségesei közé sorolva – fokozott külső nyomás alá került. A Haríri volt libanoni miniszterelnök meggyilkolásában való közreműködés gyanúja miatt nemzetközileg még inkább elszigetelődő damaszkuszi rezsim az ENSZ BT határozatának eleget téve 2005-ben kénytelen volt megszüntetni libanoni katonai jelenlétét. A cédrusok országában 2006 nyarán kirobbant újabb háború, ezúttal a libanoni Hezbollah és Izrael között, tovább élezte a feszültséget. Belpolitikai téren a felemás módon útjára indított, majd szinte teljesen leállított gazdasági reform, az élelmiszerárak növekedése, az életkörülményeknek a globális pénzügyi válság hatásaként bekövetkező további romlása az alavita kisebbség által dominált hatalmi elit társadalmi bázisát jelentősen szűkítette.

Ezen a felizzó talajon az „arab tavasz” nyomán elindult tiltakozási hullám Szíriában is gyorsan terjedt. A megmozdulásokban kezdettől fogva többnyire szunnita tüntetők vettek részt, a fegyveres ellenállás gerincét képező Szabad Szíriai Hadsereg (Free Syrian Army – FSA) tagjai is jórészt a felekezethez tartozókból rekrutálódnak. Az ellenzék nemzetközi súlyát nagyban erősítette, hogy az isztambuli székhelyű SNC-t a 2012. április elsején 82 ország részvételével megtartott második „Szíria barátai”-konferencia az „összes szíriai egyik legitim képviselőjeként” ismerte el. A rendkívül megosztott tömörülés azonban az országon belüli megmozdulások operatív irányítására egyelőre nem tud meghatározó befolyást gyakorolni. A kormányellenes demonstrációk, egyéb civil kezdeményezések meghatározó koordinálója az SNC-vel együttműködő, de az ernyőszervezeten kívül álló Szíriai Forradalom Általános Bizottsága. Ennek vezető szerepét is azonban a helyi grassroots szerveződések nagyjából 70 százaléka fogadja el.

Azt megjósolni nagyon nehéz, hogy a szíriai konfliktus mikor fog konszolidációs fázisba jutni. Az eddigi rendezési elképzelések közül az Arab Ligának a jemeni modellből kiinduló, a „rendezett átmenet” fázisait felvázoló terve, melyet a nyugati hatalmak is támogattak, a rezsim és szövetségesei erőteljes ellenállásán megfeneklett. Noha elvileg minden irányból zöld utat kapott, a másik tervnek, az Arab Liga és az ENSZ különmegbízottja stabilizációs elkép-

zelésének megvalósításáért a közvetlenül érdekeltek nem sokat tettek. Kofi Annan 2012 márciusában nyilvánosságra került javaslatai az összetűzések beszüntetését, a tűzszünet konszolidálását, az égető humanitárius problémák orvoslását, egy politikai folyamat elindítását állították előtérbe. A későbbiekben a különmegbízott egyfajta kiegészítésként hangsúlyosan szólt egy átmeneti nemzeti egységkormány mielőbbi felállításának szükségességéről. Vagyis végső kifizetésében az Annan-terv is a „rendezett átmenet” előmozdítását célozta. A terv sikertelenségének egyik oka a rendszert támogató kisebbségeknek nyújtandó megfelelő garanciák elmaradása volt. Ezért akkor sem biztos, hogy a fegyverek elhallgatnának, ha Aszad távozna is a hatalomból. A másik ok, hogy a rezsim mögött álló külső hatalmi tényezők egyelőre nem látják biztosítottak, hogy gazdasági-stratégiai érdekeiket legalább részben majd érvényesíteni tudják. A meglévő szakadék áthidalására szeptemberben új diplomáciai kezdeményezések indultak. A Kofi Annant felváltó veterán algériai diplomata, Lakhdar Brahími, valamint az Egyiptom, Szaúd-Arábia, Törökország és Irán képviselőiből álló kvartett tárgyalásainak kifizetését azonban ma még szinte lehetetlen megjósolni.

Hathatós megoldás hiányában a polgárháborúban szemben álló felek az áldozatokra való tekintet nélkül a másik oldal teljes legyőzésére törekszenek. Az FSA katonai hatékonyságának növekedése, a kormányerők veszteségeinek, a soraikból történő dezertálásoknak a fokozódása ellenére a damaszkuszi rezsim továbbra is ütőképes katonai erővel rendelkezik. A rezsim hadereje nem hasonlítható össze Kaddáfi csapataival, nem is szólva arról, hogy Aszad a volt líbiai diktatornál jóval szélesebb társadalmi bázisra támaszkodik. Nemcsak az alaviták, keresztények és több más kisebbségi csoport körében van bázisa, hanem a gazdag szunnita városi kereskedőcsaládok részéről is vannak támogatói. Ez utóbbiak körében az elmúlt hónapokban egyre többen a másik oldal irányába is tájékozódnak, igazából azonban az elszegényedett vidéki szunnita tömegekre támaszkodó ellenzék hatalomra kerülése őket is aggodalommal tölti el.

A politikai megoldás zsákutcába kerülésével az SNC mögött álló külső hatalmi tényezők a kormányerők elleni „felörlő stratégiát” hatványozottabban támogatják. Ez többek között nagyobb pénzügyi segítséget és a FSA korszerűbb fegyverarzenáljának jelentős mértékű bővítését jelenti. Ehhez társulhat a „humanitárius folyosók” létesítésének kikényszerítése és a stratégiai célpontok esetleges bombázása. Az összetűzések eszkalálódásának – ahogy a libanoni példa is mutatta – tovagyűrűző hatásai lehetnek a szomszédos országokra. Egyelőre nem lehet látni, hogy Damaszkusz főbb külső támogatói meddig mennek el a számukra romló stratégiai helyzet ellensúlyozásában.

Szíriában napjainkra a baaszizmus jegyében kialakított politikai összefűző kötelékek bomlása nagyban előrehaladt. A jelenlegi átmeneti korszak lezárását követően kiépülő új struktúra jellegét nehéz pontosan előrelátni. Nem kizárt, hogy az új politikai integratív keretek kialakítása az iszlám értékekből kiinduló populizmus jegyében történik majd.

Török dilemmák a szíriai válság kapcsán

Szíria a „problémamentes” török külpolitika¹ próbaköve, a hosszú távú koncepcionális célkitűzések és a rövid távú pragmatizmus ütközőpontja – így az egyébként is komplex, belső és külső érdekekkel átszőtt válságban Törökország lehetőségek és kényszerek sorát figyelembe véve kell, hogy meghozza a döntéseit. Emiatt a szíriai válságban Törökországra nemcsak a lehetséges megoldás egyik kulcstényezőjeként, hanem a potenciális eszkaláció forrása-ként kell tekintenünk. Az elmúlt évek török külpolitikájának irányelveit egyébként is próbára tevő és átgondolásra készítő arab tavasz eseményei közül ugyanis Szíria jelenti azt a pontot, ahol Isztambul a forradalmi (demokratizáló?) átalakulásra immár nem csak a távolból, gazdasági és külpolitikai prioritások mentén, puha hatalmi eszközökkel reagál (mint Tunézia,

¹ Az elmúlt években Ahmet Davutoğlu külügyminiszter által átforgalmazott török külpolitika az ún. „zero problem policy”, azaz a szomszéd államokkal kialakítandó konfliktusmentes együttműködés elvére épült, amely sikeres békeidejű status quo politikának bizonyult – azonban az „arab tavasz” eseményeihez nehezen lehetett hozzáigazítani. Ez különösképpen igaznak bizonyult a szomszédos Szíria esetében, ahol mind a hatalmi status quo (várhatóan) változás előtt áll Aszad elnök (lehetséges) távozásával, mind a békés kapcsolatok veszélybe kerültek a határ menti feszültség (polgári menekültek, mozgolódó kurdok, a Szíriai Nemzeti Tanács és a Szabad Szíriai Hadsereg török támogatása, a török repülőgép júniusi lelövése) növekedésével.

Egyiptom és Líbia esetében), hanem testközelből, a legalapvetőbb nemzeti biztonsági érdekeket érintő kockázatok alapján értékel, és kemény hatalmi eszközök készenlétbe helyezésével is felkészül minden eshetőségre.

A közel másfél éve zajló szíriai fegyveres konfliktus a következő kockázatokat rejti magában Törökország számára:

- a korábban javuló és relatív stabil politikai kapcsolat felbomlása a szír vezetéssel;
- az instabilitás és a bizonytalan politikai átmenet kedvezőtlen gazdasági hatásai;
- a szír–török határ felé áramló, azon átkelő menekültek humanitárius ellátása, szükség esetén védelme;
- a Kurd Munkáspárt (PKK) és más kurd terrrorszervezetek tevékenységének további erősödése Törökországban, kurd fegyveresek „beszivárgása” Törökországba szír területtől;
- demokratizálódási törekvések felélénkülése a törökországi kurdok körében;
- a kurdok megerősödése Szíriában, *de facto*, majd *de jure* politikai autonómiatörekvés megfogalmazása („Irak-szindróma”);
- az instabilitás áttérése Észak-Irakba;
- a regionális kurd egységtörekvések felélése;
- Szíria kapcsán a relatív kedvező török–iráni kapcsolatok romlása.

Felívelő és válságba jutó politikai, gazdasági kapcsolatok az Aszad-rendszerrel

A török–szír kapcsolatok elmúlt két évtizedében két gyökeres fordulatot tapasztalhattunk.² Az 1990-es években a szorossá váló török–izraeli stratégiai kapcsolat, valamint a szír vezetés terrrorszervezeteket (török szempontból kiemelten a Kurd Munkáspártot) támogató szemlélete – konkrétan a PKK vezetőjének, Abdullah Öcalannak biztosított menedék – ellenséges viszonyt eredményezett, ami 1998-ban a két országot a háborús retorikáig sodorta.³ Öcalan kiutasítása és a két ország közötti, kölcsönös garanciákon alapuló biztonsági együttműködést létrehozó adanai megállapodás⁴ teremtette meg a lehetőséget a konfliktusokkal terhelt kapcsolat felülvizsgálatára.⁵

Azáltal, hogy az ezredfordulót követően a fokozatosan átalakuló török külpolitikában egyre nagyobb súlyt kaptak a puha hatalmi eszközök, a politikai mellett a gazdasági kapcsolat is jelentősen bővült és javult Szíriával. Amikor Davutoğlu külügyminiszter vezetésével az AKP kialakította „problémamentes” külpolitikai koncepcióját, Szíria rövid időn belül a koncepció sikerének emblematisztikus példájává vált: liberalizálták a kereskedelempolitikát és növelték a török tőkebefektetéseket Szíriában, közös kőolaj-kitermelési és -exporttevékenységet indítottak be 2008-tól. Ennek eredményeképpen például 2000 és 2008 között a két ország közötti kereskedelem összértéke 0,72 milliárd dollárról 1,8 milliárd dollárra nőtt. Az integráció elmélyítése céljából szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról tárgyaltak, 2009-ben pedig vízumentességet vezettek be a szír állampolgárok számára. A legmagasabb szintű politikai együttműködés abban csúcsosodott ki, hogy a török és szír kormány közös kabinetüléseket tartott.

² Bővebb háttérért lásd: Murat Güneylüoğlu: *The changing nature of Turkish-Syrian relations: a globalization perspective*. <http://www.bujournal.boun.edu.tr/docs/13330943117.pdf>

³ A PKK vezetői az 1980-as törökországi katonai puccs után menekültek Szíriába, ahol a szervezet „kényelmesen berendezkedett” a következő közel két évtizedre. A kurd terrrorszervezetek támogatásán kívül azonban „hagyományos” konfliktusos kérdésként érdemes még megemlíteni a Törökország által 1939-ben annektált Hattay tartomány hovatartozásának kérdését és a Délkelet-anatóliai Gátrendszernek (GAP) az Eufrátesz folyón való kiépítéséből adódó vízellátási vitát.

⁴ Az (egyiptomi és iráni közvetítéssel) 1998. október 20-án aláírt megállapodásban a felek kölcsönös garanciát vállaltak arra, hogy területükről nem irányulhat fenyegetés a másik biztonságára – azaz biztosítják, hogy harmadik fél, így terrrorszervezetek (konkrétan nevesítve a PKK) nem találhatnak menedéket, és nem építhetnek ki műveleti bázisokat, ahonnan fenyegethetik a másik ország biztonságát és stabilitását. A megállapodás lehetővé tette, hogy a két ország összehangolja terrorizmusellenes tevékenységét, és jelentősen korlátozza a Kurd Munkáspárt mozgásterét a török–szír határtérségben, növelve ezzel Törökország biztonságát.

⁵ A 2003-as iraki háború ugyancsak a kapcsolatok javulását segítette elő, ugyanis Törökország részéről a műveleti részvétel elutasítása alátámasztotta a közös fenyegetésszerkepciót, és elkerülte, hogy a török haderő a döntően arab lakosságú Irak ellen folytasson háborút. (Aszad elnök ekkor határozottan támogatta Törökország kampányát az észak-iraki kurd autonóm terület létrehozása ellen, mondván, hogy az Szíria alapvető biztonsági érdekeit is sérti.)

A kapcsolat gyökeres megváltozását a 2011-es szíriai megmozdulások és a válság mélyülése hozta, melynek során Törökország először politikai nyomásgyakorlással, de Aszad rendszerének támogatását fenntartva igyekezett reformokra bírni a szír kormányt. Mivel a szír reformok nem valósultak meg a gyakorlatban, a lakosság elégedetlensége pedig fegyveres összecsapásokba torkollott, a török kormány egyre határozottabban követelte a kormányerők erőszakos megmozdulásainak beszüntetését, „párbeszéd kezdeményezését” és a békés politikai átmenetet.⁶ A török kormány formálisan 2011. november 15-én fejezte ki a szíriai ellenzék iránti támogatását, majd a Szíriai Nemzeti Tanács első képviselőjét december 14-én nyitotta meg Isztambulban.⁷ 2012-ben pedig már az is nyílt titok volt, hogy Törökország a Szíriai Szabad Hadsereg erőit is támogatja (menedékkal, logisztikával, nem halálos eszközökkel).⁸ 2012 tavaszától Isztambul egyértelműen állást foglalt az Aszad-rezsim ellenében, vendégül látva a „Szíria Barátai” csoport” második ülését április 1-jén, illetve nyíltan együttműködve azzal az országcsoporttal (Egyesült Államok, Szaúd-Arábia és Katar), amely közvetlenül anyagi eszközökkel és fegyverekkel segíti a felkelő erőket.⁹

A török–szír kapcsolat első mélypontját egy török kétüléses F–4 Phantom repülőgép június 22-i lelővése jelentette,¹⁰ ami ismét a háborús retorikáig élezte a hangulatot. Másodszorra október harmadikát követően fokozódott a feszültség, amikor Szíriából kilőtt tüzérségi lövedékek csapódtak be a határ menti Akçakale török város külterületén (egy nemrég felépített szír menekülttábor közelében), öt civil török lakos halálát okozva. Bár az ENSZ BT elítélte a cselekményt és visszafogottságra szólította fel a feleket az eskaláció elkerülése érdekében,¹¹ az incidens a határtérségben ismétlődő tüzérségi tűzpárbajokat eredményezett.¹² Ekközben a török parlament felhatalmazást adott arra, hogy az ország szuverenitásának védelme és a lakosság biztonságának garantálása érdekében a haderő akár határon átnyúló műveleteket is végrehajthasson,¹³ ami jelentősen megnövelte a válság eskalációjával kapcsolatos nemzetközi félelmeket.

Mindkét eset jól demonstrálja, hogy milyen fontos visszatartó ereje van a vezető nemzetközi szereplőknek – és kifejezetten Egyesült Államoknak – hogy akár közvetlenül, akár közvetetten a NATO-n keresztül fékezze az eseményeket. Emellett persze fontos szem előtt

⁶ Azt követően, hogy 2011. augusztus 10-én Erdoğan miniszterelnök e tekintetben eredménytelen szíriai látogatása alkalmával 15 napos határidőt adott Aszadnak, hogy változtasson a felkelők ellen alkalmazott erőszakos eszközökön, augusztus 28-án Abdullah Gül elnök – továbbra sem érzékelve pozitív változást – úgy nyilatkozott, hogy „Törökország elveszítette az Aszad-rezsimbe vetett bizalmát.” Nada Bakri: Turkish minister and other envoys press Syrian leader. *The New York Times*, 2011.08.09. <http://www.nytimes.com/2011/08/10/world/middleeast/10syria.html> Anne Bernard: Turkish leader says he has lost confidence in Assad. *The New York Times*, 2011.08.28. http://www.nytimes.com/2011/08/29/world/middleeast/29syria.html?_r=1

⁷ Syria's opposition opens office in Turkey. *Aljazeera*, 2011.12.14. <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/12/201112149810909861.html>

⁸ Oliver Trenkamp: Deserters battle Assad from Turkey. *Spiegel Online International*, 2012.02.24. <http://www.spiegel.de/international/world/the-free-syrian-army-front-deserters-battle-assad-from-turkey-a-817225.html>

⁹ A nemzetközi sajtó nyíltan írt arról, hogy az 1998-as török–szír biztonsági megállapodás aláírásának helyét adó Adana városában, a szír határtól mintegy 100 kilométerre állították fel azt a „logisztikai központot”, ahonnan a Szíriai Szabad Hadsereget felszereléssel és fegyverekkel látják el. Egyébként a török/ NATO használatban lévő Incirlik Légibázis szintén Adanában található. Eric Schmitt: C.I.A. said to aid in steering arms to Syrian Opposition. *The New York Times*, 2012.06.21. http://www.nytimes.com/2012/06/21/world/middleeast/cia-said-to-aid-in-steering-arms-to-syrian-rebels.html?_r=1&pagewanted=all Regan Doherty, Amena Bakr: Exclusive: Secret Turkish nerve center leads aid to Syria rebels. *Reuters*, 2012.07.27. <http://www.reuters.com/article/2012/07/27/us-syria-crisis-centre-idUSBRE86Q0JM20120727>

¹⁰ Az incidens vitatott körülmények között történt. A török fél álláspontja szerint a repülőgép a radarrendszer tesztjét végezte, és véletlenül repült be a szíriai légterbe, ahol rövid ideig tartózkodott, majd a távozó gépet már nemzetközi légterben lőtte le a szír légvédelem. Ezzel szemben Szíria szerint a légtérsértő gépet szír légterben, jogosan – bár a felségjelet fel nem ismerve és azt izraeli repülőgépnek nézve, „tévedésből” – lőtték le. A *casus belli* emlegető török miniszterelnök további csapatokat rendelt a szír határhoz, és elérte, hogy Aszad megkövesse országát a gép lelővése miatt; ugyanakkor a washingtoni szerződés 4. cikke értelmében összeülő rendkívüli NATO-ülése a Törökország biztonságát veszélyeztető incidens nem váltott ki rendkívüli reakciót és nem léptették életbe a kollektív védelemről szóló 5. cikkelyt. Végül soron az eset így komolyabb következmények nélkül maradt. Julien E. Barnes – Adam Entous – Joe Parkinson: Doubts cast on Turkey's story of jet. *The Wall Street Journal*, 2012.06.29. http://online.wsj.com/article/SB10001424052702304830704577497081567553846.html?mod=WSJ_World_LEFTSecondNews

Syria's Assad regrets shooting down Turkish jet. *The Telegraph*, 2012.07.30. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9371779/Syrias-Assad-regrets-shooting-down-Turkish-jet.html#>

¹¹ Ivan Watson, Saad Abedine: Security Council condemns Syria's attack on Turkey. *CNN*, 2012.10.05. <http://edition.cnn.com/2012/10/04/world/meast/syria-civil-war/index.html>

¹² Sz.n.: Turkey hits back at Syria as tensions rise. *Hurriyet Daily News*, 2012.10.08. <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-hits-back-at-syria-as-tensions-rise.aspx?PageID=238&NID=31893&NewsCatID=338>

¹³ Sz.n.: Turkey authorizes military operations in Syria, says no intention of war. *Today's Zaman*, 2012.10.04. http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=294241

tartani, hogy – a határozott erődemonstráció ellenére – a török politikai vezetés sem vág bele fejvesztve egy minden valószínűséggel elhúzódó, egyben prognosztizálható veszteségekkel járó hagyományos szárazföldi műveletbe a regionálisan komoly katonai potenciállal bíró szír reguláris haderővel, és minden lépését gondosan előre egyezteteti a nagyhatalmakkal.

A menekültek és a biztonságos zónák kérdése

A mélyülő szíriai válság egyik első gyakorlati hatása és megoldásra váró problémája a szír–török határ felé áramló nagyszámú menekült ellátása volt.¹⁴ Augusztus 20-án Davutoğlu külügyminiszter maga szabott határt a menekültáradatnak: nyilatkozatában jelezte, hogy az ország területén nem tudnak 100 ezernél több menekültet fogadni.¹⁵ Nem véletlen, hogy az 1991-es öbölháború tanulságaira gondolva, amikor humanitárius válságot előidézve közel félmillió kurd menekült a török–iraki határtérségbe, a török politikai vezetés már áprilisban vizsgálni kezdte, hogy mit lehet kezdeni a menekültekkel, illetve hogyan lehetne megoldani, hogy az ellátatlan tömegek ne török területen verjenek tábort.¹⁶

Kedvező lehetőséget az jelenthetne, ha az ENSZ BT felhatalmazásával a NATO vagy egy ad hoc koalíció – az 1991-es észak-irakihoz hasonlóan – repüléstilalmi zónával védett biztonsági övezetet alakítana ki a török határ szíriai oldalán mintegy 50–80 kilométer mélységben, ahol a menekültek biztonságban lennének a szír kormányerők esetleges támadásától, és ellátást kaphatnának. Az ORSAM értékelése¹⁷ szerint a védett zónák létrehozása azokban a Törökországgal határos északnyugat-szíriai tartományokban lenne ésszerű, ahol a humanitárius katasztrófa megakadályozására kedvezőbbek a feltételek: Latakiaiban (ahol a tengeri kijárat megkönnyíti az ellátást), Idlibben (a tömegek mozgásának kedvező, sík terepviszonyok, többségében arab lakosság), és Halab tartományban (az ország legnagyobb városának, Aleppónak közelsége, ahonnan a heves harcok elől tömegek menekülnek).¹⁸

A közelmúltban egy MIT-tanulmány¹⁹ nyílt források alapján modellezte és értékelte, hogy biztonságos zónák létrehozásának céljával milyen katonai erőre lenne szükség egy, a líbiaihoz hasonló NATO-művelet végrehajtásához. A tanulmány közel 450 olyan potenciális célpontot – légvédelmi ütegek, rakétaindítók, vezetés-irányítási pontok, repülőterek stb. – azonosít, amelyeknek a semlegesítésére lenne szükség a légtér-ellenőrzési és repüléstilalmi zóna kialakításához és védelméhez. Ehhez az elvégzett becslés szerint a líbiainál hatszor több (közel 200) repülőgép bevetésére és elhúzódó légi műveletekre lenne szükség a líbiainál jóval erősebb szír haderő és légierő ellenében, amely a NATO-koalíció oldalán is könnyen veszteségekkel járhatna.

¹⁴ Július végére 46.000, augusztus végére 80.000, október elejére pedig több mint 90.000 menekült érkezett Törökországba, miközben ellátásukra a török kormány április óta – amióta tömegesen érkeznek – mintegy 300 millió dollárt fordított. Suleiman Al-Khalidi: Syrian refugees simmer in Turkish camps. *Reuters*, 2012.07.25. <http://www.reuters.com/article/2012/07/25/us-syria-crisis-turkey-refugees-idUSBRE86O1DS20120725> Ariel Zirulnick: Why no safe zone in Syria, yet? 5 complications. *The Christian Science Monitor*, 2012.08.29. <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2012/0829/Why-no-safe-zone-in-Syria-yet-5-complications/It-is-a-big-promise-to-make> Sami Kohen: Turkey pushes for buffer zone to address Syrian refugee crisis. *Al-Monitor*, 2012.08.30. <http://www.al-monitor.com/pulse/security/01/08/syria-refugees-turkey-buffer-zone.html>

¹⁵ Turkey says it can take no more than 100.000 Syrian refugees. *Hurriyet Daily News*, 2012.08.20. <http://www.hurriyettailynews.com/turkey-says-it-can-take-no-more-than-100000-syrian-refugees.aspx?pagerID=238&nID=28169&NewsCatID=338>

¹⁶ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2012. augusztus 30-i New York-i miniszteri ülésén, amelyen a Szíria térségében élő (így nemcsak a szíriai, hanem az országban tartózkodó iraki és palesztin) menekültek helyzetét vizsgálták meg, a menekültek számát 2,5 milliónál is többre becsülték, ami kétszerese a 2012. márciusinak. (Eközben a menekültek ellátásához korábban szükségesnek ítélt 180 millió dolláros költségvetésnek csupán a fele állt rendelkezésre.) A Szíriából menekülők létszámát ugyanakkor óvatos becslések 200.000-re, nem kormányzati szervezetek akár 300.000-re tették. Forrás: As Security Council Considers Situation, Deputy Secretary-General Says \$180 Million Humanitarian Response Plan for Syria Only Half-Funded UN Department of Public Information, 2012.08.30. <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/dsgsm632.doc.htm>

¹⁷ Arguments on Safe Havens in Syria: Risks, Opportunities and Scenarios for Turkey. *ORSAM Report* No. 115. 2012. április. <http://www.syriancouncil.org/en/special-reports/item/641-arguments-on-safe-havens-in-syria-risks.html> 39. o.

¹⁸ Természetesen ebben a térségben is számolni kell bizonyos kockázatokkal: Latakia tartomány az Aszadhoz hű erők egyik erős bázisa, így ugyanitt nem lenne egyszerű kialakítani a biztonsági zónát; Idlib tartománytól északra török területen a PKK aktív, és a térség kurd lakossága nem támogatja biztonsági zóna kialakítását, mert az a kurd mozgásteret szűkítené; Aleppót pedig a felkelők nem tudták fennhatóságuk alatt megtartani.

¹⁹ Brian T. Haggerty: Safe havens in Syria: Missions and requirements for an air campaign. *SSP Working Paper*, Massachusetts Institute of Technology, 2012. július http://hawk.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/150808/ipublicationdocument_singledocument/ef50bfb3-65f9-467d-9b2d-3c5ef2eb2283/en/Syria+WP+12-01.pdf

A menekültek szenvedésének megelőzését, csökkentését hangosan követelő nemzetközi közvéleménynél sokkal fontosabb ugyanakkor az ország politikai vezetői számára a török lakosság véleménye, amely – mint azt több közvélemény-kutatás is alátámasztotta – nem támogat semmilyen közvetlen katonai beavatkozást Szíriában, sem önállóan, sem egy koalíció részeként, vagy a NATO tagállamaként. A török Stratégiai Kutatóintézet (SDE) júniusi, 14 török tartományban elvégzett közvélemény-kutatása szerint a lakosság 59,9%-a szerint Törökországnak nem szabad részt vennie Szíria elleni műveletekben (28% támogatott egy ilyen műveletet), míg a GENAR közvélemény-kutató eredményei szerint 76,4% ellenezte a katonai műveletek lehetőségét, és 23,6% támogatta.²⁰ Az isztambuli Kül- és Gazdaságpolitikai Kutatóintézet (EDAM) májusi reprezentatív felmérése a török külpolitika lehetőségeiről kérdezett 1500 török lakost országsszerte, és ezt szakértők véleményével vetette össze.²¹ Eszerint a válaszadók 41,1%-a szerint Törökországnak semmilyen módon nem kellene beavatkoznia a szíriai eseményekbe; 15,9% szerint diplomáciai és politikai eszközöket kellene alkalmazni; míg a török haderő védelme alatt álló, a menekültek számára kialakítandó biztonságos zónák létrehozását csak 14,7%, a katonai beavatkozást pedig 11,7% támogatta.

Mindennek tükrében, bár a török külpolitika augusztusban újra felvetette a biztonsági zónák létrehozásának tervét az ENSZ Biztonsági Tanácsának és nemzetközi partnereinek,²² a csekély támogatás és a jelentős kockázat miatt továbbra is valószínűtlen, hogy olyan, a nemzetközi közösség – vagy néhány nagyhatalom, esetleg a NATO – által védelmezett repüléstilalmi zónát hozzanak létre a szír–török határ mentén, mint 1991-ben Irakban. A biztonsági zóna kialakítása és a polgári lakosság védelme ugyanis – mint azt korábbi tapasztalatok (lásd Srebrenica) bizonyították – elég komoly és kockázatos felelősségvállalás. A hatékony védelemhez megfelelő katonai erőt is biztosítani kell, felkészülve a műveletekre már a zóna létrehozása, nem csupán védelme során, ami így kimeríti a katonai beavatkozás fogalmát és (ismét csak) ENSZ BT-felhatalmazást igényel(ne), miközben a hatékony védelemhez kétségtelenül repüléstilalmi zónát kellene kialakítani. Ehelyett csupán annyi várható, hogy a menekülteket nem engedik majd belépni Törökország területére, akik táboraitak így még szír földön állítják majd fel, és ott reménykedhetnek a nemzetközi segítségállományok eljuttatásában és a viszonylagos biztonságban.²³

A kurd tényező

Törökország számára a 2003-as iraki háborúhoz hasonlóan a szíriai válság nem csupán a szomszédos államban zajló események miatt fontos, hanem meghatározó kérdés a Kurd Munkáspárt jelentette fenyegetés Szíriában és Törökországban, valamint a szíriai kurd autonómia lehetősége is, amely messzemenő belpolitikai kihívásokat, végső soron Törökország területi integritásának veszélyeztetését jelent(het)ji. Éppen ezért a lehetséges rendezés, de ugyanakkor az eskaláció kulcstényezői lehetnek a térségben élő kurdok és a velük kapcsolatos (egyébként rendkívül taktikus és óvatos) török politika, amely erőt mutat, de tudatosan féken tartja intézkedéseit.

A Szíriában élő kurdok éppen ezért a felek között óvatosan egyensúlyozva igyekeznek saját malmukra hajtani a vizet és politikai mozgásteret teremteni maguknak – eddig úgy tűnik, sikeresen. Bár már kezdetben kritikusak voltak az Aszad-rezsimmel szemben, és érthető okokból demokratikus politikai berendezkedést, politikai, kulturális és szabadságjogokat, va-

²⁰ Polls reveal Turks against military intervention in Syria. *Today's Zaman*, 2012.07.05.

http://www.todayszaman.com/newsDetail_getNewsById.action?newsId=285689

²¹ Turks give little support to a direct intervention against Syria. *EDAM Public Opinion Survey of Turkish Foreign Policy 2012/2*.

<http://www.edam.org.tr/document/Edam2012Survey2.pdf>

²² Augusztus 11-én Hillary Clinton amerikai, augusztus 17-én Laurent Fabius francia külügyminiszterrel tárgyalt a török fél a repüléstilalmi zóna kérdéséről. Jean-Yves le Drian francia védelmi miniszter néhány nappal később arról nyilatkozott, hogy „Franciaország megfontolás tárgyává teszi” a zóna létrehozásának támogatását. Murat Yetkin: No-fly zone over Syria is on the table. *Hurriyet Daily News*, 2012.08.25. <http://www.hurriyetdailynews.com/no-fly-zone-over-syria-is-on-the-table.aspx?PageID=238&NID=28578&NewsCatID=409>

²³ Végül nem mellékes körülmény, hogy a Szíriával határos, több tízezer menekültet befogadó Hattay tartományban közel félmillió arab alavita él, akik – mint azt tavasszal és nyáron több tüntetés is jelezte – nem közömbösek a szíriai alaviták sorsa iránt. Bármilyen török katonai beavatkozás a szír válságba magában rejt – az egyébként Szíria által máig vitatott hovatarozású – Hattay tartományon belüli fegyveres konfliktus lehetőségét. Giorgio Cafiero: Syria's sectarian echoes in Turkey. *Foreign Policy In Focus*, 2012.08.22. http://www.pfif.org/articles/syrias_sectarian_echoes_in_turkey

lamint új „társadalmi szerződést” követeltek, az országszerte kitörő megmozdulások során sokan formálisan nem fordultak a rendszer ellen, így őrizve meg a kurdok lakta térségek relatív békéjét. Eközben nem támogatták a felkelőket sem, sőt olykor a Szabad Szíriai Hadserg erőire is rátámadtak a kurdok lakta területeken annak érdekében, hogy távolt tartsák őket, és ezekben a térségekben, városokban *de facto* kurd fennhatóságot alakítsanak ki.²⁴

Az ország lakosságának 7–9%-át kitevő kurdok (1,8–2 millió), akik döntően a török–szír határtérségben élnek, szinte sehol nem alkotnak többséget, és korábban évtizedekig fosztott helyzetben voltak.²⁵ A 2011-es megmozdulások óta körülbelül egy tucat informális, belsőleg is megosztott kurd ellenzéki csoportosulás alakult az országban, amelyek közül a jelentősebbek a Demokratikus Unió Párt (Partiya Yekîtiya Demokrat, Democratic Union Party, PYD – a Kurd Munkáspárt helyi politikai képviselője), a Kurd Jövő Mozgalom (Kurdish Future Movement in Syria), a Kurd Forradalmi Párt (Azadi Party) és a Szíriai Demokratikus Kurdisztán Párt (Kurdistan Democratic Party of Syria, KDPS). Ez a megosztottság és a szíriai ellenzéki tömörülésektől való elkülönülés jól látható volt az elmúlt másfél évben. Miközben a kurd csoportok és szervezetek fő célja – Aszad rendszerének megdöntése – megegyezik a többi felkelő csoportéval, nem kívánnak csatlakozni a legfőbb ellenzéki platformhoz, a Szíriai Nemzeti Tanácshoz, mivel úgy látják, az csak az arab lakosság érdekeit képviseli, és a későbbi tervezett demokratizálódás során a kurdoknak nem kívánják biztosítani az általuk követelt jogokat.²⁶ Az egyetlen kurd párt, amely formálisan is csatlakozott a Szíriai Nemzeti Tanácshoz, a Masal Tammo által vezetett Kurd Jövő Mozgalom volt – de Tammót a csatlakozás bejelentését követően saját házában ölték meg ismeretlen fegyveresek.²⁷

A különböző kurd frakciók csak 2012. június 11-én, Massoud Barzaninak, az észak-iraki Kurd Regionális Kormányzat elnökének, az egyik legbefolyásosabb kurd politikusnak a nyomására és közvetítésével írtak alá együttműködési megállapodást Erbilben, ezzel látszólag egyesítve a kurd szervezeteket.²⁸ A gyakorlatban ez a lépés még nem volt eredményes, a valódi együttműködést csak az teremtette meg, amikor 2012. július 12-én létrehozták a Kurd Legfelsőbb Bizottságot, amelyen keresztül a felek együtt irányítják az időközben *de facto* kurd fennhatóság alá került területeket.²⁹ Az egyezség jelentőségét az adja, hogy ezután közös „népi védelmi egységeket” hoztak létre, amelyek fegyveres, illetve rendvédelmi erőként működve átveszik az állami funkciókat azokon a kurd területeken, ahonnan mind a kormányerők, mind a felkelők kiszorultak.

A török ellenérzéseket éppen ez a folyamat táplálja: a határ mentén egyre önállóbbá és egységesebbé váló kurdok gyakorlatilag „kicsiben” az iraki példát próbálják követni. Ez – bár elenyésző valószínűséggel, de – politikai célkitűzésként felvetheti a kurd autonómia kérdését

²⁴ Ez az elem bárkit emlékeztethet az iraki kurdok szerepére 2003 után, akik azáltal „bizonyították” felkészültségüket az autonóm berendezkedésre és hatalmukat annak fenntartására, hogy Észak-Irak tartományaiban (az ország többi részéhez képest) saját fegyveres erőikre, igazgatási és politikai szervezeteikre támaszkodva fenntartották a rendet, biztonságot és stabilitást. Az elmúlt hónapok eseményeit szemlélve reálisnak tűnik, hogy hasonló terveket forgatnak a fejükben, amennyiben a Szíriában kialakult hatalmi vákuum ezt lehetővé teszi, és ameddig a nagyhatalmak vagy Törökország ez ellen fel nem lép.

²⁵ Nem véletlen, hogy Aszad azzal igyekezett megnyerni az ország kurd lakosságát, hogy a megmozdulások kezdetén mintegy 200.000 (!) hontalan – állampolgársággal nem rendelkező – szíriai kurdnak adott állampolgárságot. Hasan Kanbolat: Syrian Kurds and Turkey. *Center for Middle Eastern Strategic Studies* (ORSAM), 2012.05.21.

<http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=1734>

²⁶ A 2009-ben (Kurd Politikai Kongresszus néven) létrejött és a kurd szervezeteket tömörítő Szíriai Kurd Pártok Nemzeti Mozgalma (National Movement of Kurdish Parties in Syria) bojkottálta a szíriai ellenzéki csoportok 2011. május 31-i antalyai találkozóját: csupán a Kurd Jövő Mozgalom és néhány független képviselő vett részt a tárgyalásokon. Akkor a nagyobb tömörülések képviselői azzal érveltek, hogy „bármilyen megállapodás, amit a törökök segítenek elő, nem segítheti a kurd célok megvalósulását.” Augusztusban, amikor Isztambulban létrejött a Szíriai Nemzeti Tanács, ismét csak két kurd párt képviselői voltak jelen (a Szíriai Kurd Pártok Nemzeti Mozgalmának egy tagja és a Kurd Jövő Mozgalom). Később kurd vezetők az ellenzéki tárgyalásoktól való távolmaradást „taktikai okokkal” magyarázták, miszerint így kívánták megőrizni a kurdok lakta térségek és a kormányerők közti viszonylag nyugodt, békés viszonyt, azaz elkerülni az összecsapások áttérjedését a kurd területekre. Omar Hossino – Ilhan Tanir: The decisive minority: The role of Syria's Kurd in the Anti-Assad Revolution. *The Henry Jackson Society*, 2012. március http://www.scpss.org/libs/spaw/uploads/files/Reports/03-2012_Henry_Jackson_Soc_Rpt_re_Role_of_Syr_Kurds.pdf

²⁷ Syrian Kurdish activists Meshal Tammo killed in Quamishli. *Dp-News*, 2011.10.07. <http://www.dp-news.com/en/detail.aspx?articleid=99065>

²⁸ Hazal Ates: Barzani unites Kurds against Assad. *Al-Monitor*, 2012.07.16. <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/07/barzani-grabs-assads-kurdish-car.html>

²⁹ Wladimir van Wilgenburg: Syrian Kurds try to maintain unity. *Rudaw*, 2012.07.17. <http://www.rudaw.net/english/news/syria/4964.html>

Mohammad Ballout: Syrian Kurds trade armed opposition for autonomy. *Al-Monitor*, 2012. 06. 22. <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/06/syrias-kurds-oppose-the-regime-y.html>

Szíriában, s kiszélesítheti a kurd egységtörekvéseket Irakban, Szíriában és Törökországban. Mindez Törökország számára elfogadhatatlan lenne. Kevésbé elméleti és jövőbe mutató probléma viszont a Kurd Munkáspárt tevékenysége, a terrrorszervezet ugyanis így Észak-Irak mellett Szíriában is bázisokat alakíthatna ki törökországi merényletei, támadásai alapjaként.³⁰ Bár a Kurd Munkáspárt meggyengüléséről (a török–kurd politikai kiegyezést váró értékelésekkel párhuzamosan) folyamatosan érkeztek hírek az elmúlt években, 2011 óta újra felélénkült a szervezet tevékenysége,³¹ ami a rajtaütéses támadások taktikájának változásával – ritkább, de kifelé erőteljesítő, nagyobb volumenű támadásokkal – járt.³² A felélénkülő támadásokat és a PKK közel három évtizede elhúzódó harcát látva nem tekinthetünk el az ellenük irányuló török katonai művelet lehetőségétől, amelyre Észak-Irakban is – az iraki kormánnyal, az Egyesült Államokkal, később pedig már a Kurd Regionális Kormányzattal is összeegyeztetve – többször volt példa.

Török dilemmák – válaszok nélkül?

Annak érdekében, hogy Isztambul el tudja kerülni a szíriai válság terjedését és eszkalációját, öt prioritást kell szem előtt tartania a közeljövőben:

- meg kell akadályozni, hogy külső szereplők (így a Kurd Munkáspárt) használják ki a Szíriában (különösen a határtérségben) kialakuló hatalmi vákuumot;
- meg kell akadályozni, hogy szélsőségesek (így az al-Káida) kezébe kerüljenek a szír kormányerők fegyverei (különösen a vegyi fegyverek);
- el kell kerülni a határtérségben időről időre megjelenő incidensek kapcsán a konfliktus kiszélesedését és a török reguláris erők beavatkozását (bármilyen korlátozott céllal);
- még a konfliktusos szakaszban úgy kell előkészíteni a későbbi hatalomátadást, hogy fennmaradjon Szíria területi integritása (a kurdokat is „rá kell venni” – engedményekkel, jogokkal és nem további fegyveres harcot generáló katonai erővel – a részvételre);
- humanitárius segítséget (szükség esetén védelmet) kell biztosítani a menekülteknek, elősegítve mihamarabbi hazatérésüket, amire Törökország korlátozott befogadóképességére tekintettel egyre inkább szír területen kell sort keríteni.

Mivel a szíriai válság rendkívül összetett, és így a belső és külső szereplők érdekeinek folyamatos ütközésével és képlékeny formálódásával jár, e célok elérése értelemszerűen nem zárólag a török politikai vezetés szándékain fog múlni.

Irán és a szíriai válság

Irán a szíriai válság egyik közelről érintett külső hatalmi tényezője. A teheráni vezetés az „arab tavasz” megmozdulásait kezdetben a saját politikája igazolásaként igyekezett feltüntetni. Számos értékelés azt hangsúlyozta, hogy az arab országokban zajló tiltakozássorozat nem más, mint „iszlám ébredés”, az 1979-es iráni iszlám forradalom folytatása. Mindemellett az eseményekben, s különösképp az Iránnal szemben ellenséges egyiptomi elnök kényszerű

³⁰ Semih Idiz: Kurdish issue becomes Turkey's main fallout from Syrian crisis. *Hurriyet Daily News*, 2012.08.22.

<http://www.hurriyetdailynews.com/kurdish-issue-becomes-turkeys-main-fallout-from-syrian-crisis.aspx?pageID=238&nlID=28207&NewsCatID=416>

³¹ A hírek szerint a brit titkosszolgálat közvetítésével 2010 decemberében a török titkosszolgálat (MIT) és a PKK Oslóban folytatott tárgyalásokat a kiegyezésről, de a tárgyalások túl korai kiszivárogtatása miatt ezek zátonyra futottak. Végül egy elhibázott török katonai légitámadás következtében (amelyben Uludere városánál 34 kurd civil lakos vesztette életét) 2012-ben ismét fel erősödött az erőszak. Jacques Couvas: Northern Iraq instead of Syria: Turkish Army's new target? *IPS News*, 2012.08.20.

<http://www.ipsnews.net/2012/08/northern-iraq-instead-of-syria-turkish-armys-new-target/>

Concerns raised about obscuring evidence in Uludere killings. *Today's Zaman*, 2012.01.11. <http://www.todayszaman.com/news-268332-concerns-raised-about-obscuring-evidence-in-uludere-killings.html>

³² A PKK egyik kiemelt műveleti térsége Délkelet-Törökország Hakkari tartománya a török–iraki–iráni hármastérségében, ahová észak-iraki és iráni táboraikból szivárognak át a fegyverek. Itt 2012. június 19-én jelent meg újból a PKK, amikor egy török katonai előőrsöt támadtak meg; egy hónappal később, július 20–21-én Semdinli városába szivárogtak be a PKK fegyverei, hogy a várost és térségét ellenőrzésük alá vonják. Ezt török ellentámadás, majd augusztus 11-ig nehézfegyvereket is bevető elhúzódó harcok követték a körzetben, összességében az elmúlt évek legintenzívebb fegyveres harcává fokozódva, több mint száz halálos áldozattal. Bloodiest PKK fight in years kill dozens. *Turkish Weekly*, 2012.08.06.

<http://www.turkishweekly.net/news/139749/bloodiest-pkk-fight-in-years-kill-dozens.html>; The battle of Semdinli. *The Economist*, 2012.08.03. <http://www.economist.com/blogs/newsbook/2012/08/turkish-politics>

távozásában annak igazolását látták, hogy megbukott az a biztonsági percepció, mely a legfőbb közel-keleti veszélyforrásnak Teheránt tartotta.³³ A damaszkuszi szövetségesével szembeni elégedetlenségi hullám felszínre törése és mind kiterjedtebbé válása azonban az „arab tavaszhoz” kapcsolódó politikai tőke kiaknázását mindinkább ellehetetlenítette. Szíria ráadásul a térségbeli hatalmi ártrendeződésért folytatott harc fő ütközőpontjává vált. A „síita nagyhatalom” számára a tét nagy, mivel az irányzathoz tartozó alavita kisebbség szíriai vezető szerepének összeomlása súlyos következményekkel járhat a számára. Többek között véget vethet annak az állapotnak, hogy Irán stratégiai mélysége a levantei régióban a Földközi-tengerig, illetve az izraeli, a török és a jordán határig terjed. Az iráni államalakulatok politikai befolyása ebben a térségben hosszú évszázadok óta nem volt olyan jelentős, mint amilyené az elmúlt egy-másfél évtizedben vált. A teokratikus rezsim megerősödéséhez az Egyesült Államok által elindított terrorizmus elleni háború is hozzájárult. Közvetlen szomszédságában az afganisztáni tálib, majd két évvel később 2003-ban, a bagdadi szunnita hatalom megdöntésével Washington egyúttal Teherán két elszánt ellenfelét is eltávolította. A Szaddám Huszein bukását követő káosz után hatalmi helyzetbe került síita politikai csoportok révén Irán befolyása Irakban is jelentősen kiszélesedett.

Ebben az időszakban ment végbe a Szíriával való stratégiai kapcsolatok magasabb szintre emelése. A két ország együttműködése persze már jóval korábban, az iráni iszlám forradalmat követően egyre szorosabbá vált.³⁴ Damaszkusz az 1980 őszen kirobbant és nyolc esztendeig tartó iraki–iráni háború időszakában Teherán első számú támogatója lett.³⁵ A két eltérő berendezkedésű állam kapcsolatában a legfőbb összefűző kötelék a számukra előnytelen regionális hatalmi status quo megváltoztatása volt. Ennek kapcsán Szaddám Huszein regionális törekvéseinek korlátozása mellett érdekeik közösek voltak a libanoni befolyás megerősítésében, a nyomást gyakorló proxyszervezetek, közülük is elsősorban a Hezbollah és a Hamász támogatásában. A fő ellenlábasnak Izrael mellett az Egyesült Államokat tekintették. A meglévő törésvonalak azonban különösen szíriai részéről nem zárták ki a realpolitika diktálta rugalmasabb magatartást. A nemzetközi feltételrendszerben bekövetkező változások hatására a bipoláris korszak végén Damaszkusz hathatós lépéseket tett a másfél évtizede tartó libanoni polgárháború befejezésére. Az öbölháború idején csatlakozott az Egyesült Államok vezette koalícióhoz, s részese volt a közel-keleti rendezést célzó madridi folyamatnak. A két ország kapcsolatában az első időben Szíria, majd különösen az 1990-es évek második felétől Irán lett a fajsúlyosabb partner. A katonai stratégiai tényezők mellett Teherán számára fontos volt, hogy a damaszkuszi baaszista rezsim révén ablakot tudott nyitni az arab világra.

Mindkét országban örömmel nyugtázták, hogy Szaddám Huszein hatalma megdőlt Irakban, ugyanakkor jelentős amerikai erőnek a szomszédos országban való tartós állomásoztatása mindkét fővárosban aggodalmat keltett. Egyúttal ösztönözte a katonai biztonsági együttműködés szorosabbá tételét, melynek első jele a védelmi együttműködés kiszélesítéséről 2004 februárjában Damaszkuszban aláírt, öt évre szóló szándéknyilatkozat volt. A tárgyalásokról nyilatkozva Ali Samkani admirális, akkori iráni védelmi miniszter kijelentette, hogy országa Szíria és Libanon érdekeit úgy tekinti, mint a sajátját, s kész megvédeni azokat.³⁶ A 2005. áprilisi kényszerű libanoni kivonulással a baaszista rezsim súlya a két ország közötti

³³ Seyed Kazem Sajjadpour: An Iranian View on the Uprisings in the Arab World. 2011.08.20. <http://isrjournals.ir/en/essay/236-an-iranian-view-on-the-uprisings-in-the-arab-world.html>

³⁴ Az iráni forradalom vezetője, Khomeini ajatollah és Háfez el-Aszad szíriai elnök megbízottai között már korábban is rendszeres kapcsolat volt. A közvetítésben a fő szerepet az iráni származású libanoni síita vallásmagyarázó, Musza Szadr játszotta. Ő adta ki 1973-ban azt a felvételt, mely a számos muszlim teológus által eretneknek tekintett alavita szektát az Iránban domináns imámita irányzathoz származtatta. A vallási vezető, aki a libanoni Amal szervezet létrehozója volt, 1978 nyarán Líbiában rejtélyes körülmények között eltűnt.

³⁵ A háború alatt a damaszkuszi kormány lezárta a transzszíriai olajvezetékét, amely nagyjából az iraki exportkapacitás felét érintette. Ez napi 17 millió dolláros bevételkiesést jelentett a hadikiadások miatt egyre nagyobb pénzsűkével küszködő bagdadi kormánynak. A szíriai vezetés csapatokat is vezényelt a két ország határára, s ezzel arra kényszerítette Szaddám Huszeint, hogy erőket vonjon el a hadszíntérről. Cserébe Irán az olajbevételeiből Szíriának rendszeres támogatást biztosított. Bilal Y. Saab: Syria and Iran Revive an Old Ghost with Defense Pact. 2006. 07.04.

<http://www.brookings.edu/research/opinions/2006/07/04middleeast-saab>

³⁶ Shamkhani meets with Tlass, KUNA, 2004.02.26. <http://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=1467385&language=en>

érdekszövetségben tovább csökkent.³⁷ A stratégiai együttműködés fontos állomása volt a Teheránban 2006 júniusában aláírt kölcsönös védelmi egyezmény. A megállapodás céljai között Mohamed Nadzsar iráni hadügyminiszter a védelmi együttműködés „konszolidálását”, az izraeli törekvések elleni összefogást, s a régió stabilitásának erősítését említette. A dokumentum szövegét ugyan nem hozták nyilvánosságra, de a kiszivárogtatásokból tudni lehetett, hogy Szíria légvédelmi eszközöket, rövid hatótávolságú ballisztikus rakétákat és tankokat vásárolt. Teherán emellett ígéretet tett Damaszkusz oroszországi, ukrainai és kínai fegyvervásárlásainak támogatására. Iráni részről a sajtó képviselői előtt újra megerősítették a Szíria biztonságának megóvására tett korábbi ígéretüket.³⁸ Az eladás persze nem a legfejlettebb eszköztárból történt, a biztonság szavatolására tett ígéretnek is túl általánosnak tűntek. Mindenesetre az egyezmény Szíria számára lehetőséget adott fegyverarzenáljának korszerűsítésére, Irán pedig kártyaként használhatta azt a nukleáris programjáról szóló tárgyalásokon. A megállapodás különös fénybe került annak következtében, hogy néhány héttel később kirobbant az újabb libanoni háború, ezúttal a Hezbollah és Izrael között, melyet sokan az Egyesült Államok és Irán/Szíria közötti proxyháborúnak tartottak. A konfliktus következtében Szíria geostratégiai jelentősége még inkább felértékelődött Irán számára. A két ország 2007–2009 között három kiegészítő katonai megállapodást kötött, s 2010 júniusában arról érkeztek jelentések, hogy Teherán Szíriában olyan radarrendszert telepített, amely képes az iráni nukleáris létesítmények ellen ez irányból történő légitámadást észlelni. Az együttműködés a nukleáris fejlesztésre is kiterjedt. Izrael, mely 2007 szeptemberében lebombázta az épülő al-Kibar-i reaktort, a későbbiekben azzal vádolta Teheránt, hogy közreműködött a rejtett szíriai programban.³⁹ A szíriai hivatalos állásfoglalások támogatták Irán és az atomsofőr egyezményt aláírt más országok jogát a békés célú urándúsításra. A nyugati államoknak és Iránnak Teherán nukleáris programjáról szóló vitájában politikai megoldást sürgettek.⁴⁰

Ahmedinezsád iráni elnök 2010 januárjában egy szíriai parlamenti delegáció előtt arról beszélt, hogy Iránnak és fő közel-keleti szövetségesének, Szíriának egy új világrend megteremtése a közös küldetése.⁴¹ Az ilyen és ehhez hasonló bombasztikus kijelentések ellenére a két ország kapcsolatában a felszín alatt több törésvonal is jelentkezett. A gazdasági kapcsolatok a több területen bekövetkező előrelépés ellenére messze a lehetőségek mögött maradtak. A két ország között 2011 végén aláírt szabadkereskedelmi egyezményről szóló tárgyalások megkezdését is elsősorban az Iránnal szembeni nemzetközi szankciós intézkedések motiválták. Damaszkusz gazdasági vonatkozásban Ankarát fontosabb partnernek tekintette, mivel rajta keresztül nyílt ablak Európára, Ankarának pedig Szírián keresztül az arab világra. Az iszlamista gyökerű török kormánypárt politikája egyre népszerűbb lett a Szíria lakosságának többségét alkotó szunnita arabok körében. A két ország vezetői, Erdoğan és Aszad között hosszú időn át szívélyes volt a viszony. Amíg Irán érdekeinek megfelelt a decentralizált, gyenge kormányzattal rendelkező Irak, a szekuláris szíriai vezetés itt erős központi hatalmat szeretett volna látni. Tartottak attól, hogy az ország nyugati és keleti határán létrejött konfesszionális struktúrák komoly destabilizáló hatást gyakorolhatnak Szíriára. A fegyverellátás tekintetében Teherán nem tudott Moszkva helyébe lépni. A 2008 végén kezdődő gázai háború időszakában Damaszkuszban megütközést keltett, hogy Irán a Hamászt nem részesítette a korábban megígért támogatásban. A teheráni hátszéllel folytatott síita térítési kísérletek szintén egyre zavaróbb tényezővé váltak. Szíria számára súlyos gondként

³⁷ Rafik al-Hariri volt libanoni miniszterelnök 2005. februári meggyilkolása után gyanúba került szíriai rezsim a nemzetközi nyomás hatására tett eleget az ENSZ BT előző év októberében született, Libanon elhagyására felszólító 1559-es számú határozatának.

³⁸ Bilal Y. Saab: Syria and Iran Revive an Old Ghost with Defense Pact. 2006.07.04.

<http://www.brookings.edu/research/opinions/2006/07/04middleeast-saab>

³⁹ Az izraeli nemzetbiztonsági tanács szakértője 2008 júniusában úgy nyilatkozott, hogy Szíria iráni közreműködéssel plutóniumot akart előállítani, melyből Irán is „megkapta volna a részét”. Ian Black: Syria planned to supply Iran with nuclear fuel, Israel says, 2008.06.25. <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jun/25/syria.iran>

⁴⁰ Will Fulton – Robert Frasco – Ariel Farrar-Wellman: Syria-Iran Foreign Relations, 2011.08.15.

<http://www.irantracker.org/foreign-relations/syria-iran-foreign-relations>

⁴¹ Ahmadinejad: Iran and Syria will create a new world order, 2010.01.07. <http://www.haaretz.com/news/ahmadinejad-iran-and-syria-will-create-a-new-world-order-1.260993>

jelentkezett, hogy az Iránnal való kapcsolatok kiszélesedése az arabközi politikai, diplomáciai játéktér kiaknázásának lehetőségét mindinkább szűkítette.

Az „arab tavasz” időszakában az iráni politikát a bevezetőben említetteken túl a gyakori heves retorika ellenére óvatosság, a változó realitásokhoz való alkalmazkodás jellemezte. A síita többségű Bahrein esetében Irán nem állt egyértelműen a szunnita monarchia ellen tüntető ellenzék mögé, igaz, a kicsiny szigetország szaúdi megszállását hivatalosan elítélte. Teherán élesen bírálta Szaleh jemeni elnököt, ugyanakkor az ellene harcoló síita zaidita huti törzset anyagilag érdemlegesen nem támogatta. Mindkét esetben tekintettel volt a Szaúd-Arábiával fennálló kényes bilaterális viszonyra. Líbiában már nagyon korán kapcsolatot létesítettek a Kaddáfi-ellenes felkelőkkel, érdekeiket azonban sértette ez utóbbiak egyre szorosabb kapcsolata a nyugati és az öbölállamokkal. Irán a NATO-beavatkozással kapcsolatban felemás álláspontot képviselt, de a rendszer bukása után a líbiai Átmeneti Nemzeti Tanács elnökét hivatalos látogatásra invitálta.⁴²

Szíria azonban az iráni kül- és biztonságpolitikai prioritásokban más helyet foglal el, s ez a politikai cselekvés számára is más utat diktált. Irán kezdetben tanácsadókkal, könnyű fegyverekkel, tömegosztatási eszközökkel, az internetes csatornák elérhetőségét, a mobil telefonon történő kommunikációt gátló technikai arzenállal támogatta a biztonsági erőknél a megmozdulások résztvevőivel, szervezőivel szembeni fellépését. Az iráni Forradalmi Gárdához tartozó al-Kudsz Erő parancsnoka, Kásszem Szulejmáni számos alkalommal megfordult Damaszkuszban, s ellenzéki forrásokból hírek jöttek arról is, hogy a szervezet tagjai is közreműködtek a tüntetők elleni fellépésben. Irán tagadta a vádakát, s a propagandájában a szíriai eseményekért az Egyesült Államokat és térségbeli szövetségeseit kárhóztatta. Azt a benyomást igyekeztek kelteni, hogy a demonstrálók nagy része békés szándékú, reformokat akar, a rendszerváltást valójában a Nyugat által támogatott kisebbség erőlteti. A céljuk valójában az Irán által vezetett Izrael-ellenes tengely széttörése.⁴³

A megmozdulások folytatódása, a keményebb hatósági fellépés negatív nemzetközi visszhangja Teheránt rugalmasabb stratégiára készítette. Iráni kormánytényezők 2011 augusztusában a nyilvánosság előtt elhatárolódtak Damaszkusz kemény fellépésétől, s ők is reformokat sürgettek. Teherán részéről a következő logikus lépés a szíriai ellenzékkel való kapcsolatfelvétel volt, de a folyamatos párbeszédhez a feltételek nem voltak kedvezőek. Az októberben alakult ellenzéki ernyőszervezet, a Szíriai Nemzeti Tanács vezetője, Burhan Ghalioun a *Wall Street Journal*-nek 2011 decemberében adott interjújában nem hagyott kétséget afelől, hogy az Iránnal való különleges kapcsolatokat át fogják értékelni, s az arab világhoz, ezen belül is az öböl menti államokhoz való kötődést fogják erősíteni.⁴⁴

Egy ilyen alternatíva Irán számára elfogadhatatlan volt. A fegyveres összetűzések a következő év elejétől Szíriában kiterjedtebbé váltak, „a rendezett átmenetet” célzó nemzetközi erőfeszítések zsákutcába jutottak. Az iráni vezetés álláspontja is mindinkább megmerevedett. A változást jól jelezte a katonai vezetők nyilatkozatainak szaporodása, akik hangsúlyozták, hogy az Aszad megdöntésére irányuló külső katonai beavatkozást Teherán nem fogja tolerálni. A válság a 2012. júliusi 18-i, négy katonai biztonsági vezető halálát okozó damaszkuszi merénylettel új szakaszba jutott. Több iráni szerző, köztük Ali Omid, a University of Isfahan tanára úgy vélte, hogy a merénylet célja a rendszer gyengeségének demonstrálása, illetve Oroszország, Kína és Irán szíriai szerepének megkérdőjelezése volt. Szíria frontvonal, amelynek az áttörésével lehet eljutni a hátszínig, azaz Iránig (*Irakot a szerző nem említi* – G. Gy.). Ha Szíria összeomlik, akkor az összeköttetés is megszakad a Hezbollahnal és más Izrael-ellenes mozgalmakkal. Irán a libanoni–izraeli és a szíriai–izraeli határt ténylegesen Irán és Izrael, illetve az Egyesült Államok közötti stratégiai határnak tekinti. Teherán ellenzi e régióban, de különösen Szíriában a politikai változásokat, mivel azok gyengítik Irán stratégiai

⁴² Marcin Andrzej Piotrowski: Iran's Reactions to the Arab Spring and the Crisis in Syria. *PISM Bulletin*, 2011.10.26. <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=134824>

⁴³ Annie Tracy Samuel: The Syrian Uprising: The View from Tehran. *Moshe Dayan Center*, 2012.06.27. http://www.dayan.org/sites/default/files/AT_Samuel_Iran-Syria_260612.pdf

⁴⁴ Wall Street Journal Interview with SNC President. 2011.12.01. <http://www.syriancouncil.org/en/news/item/122-wall-street-journal-interview-with-snc-president.html>

mélységét. Országa ezért nem változtat a Szíriával kapcsolatos irányvonalán, ragaszkodik a status quo-hoz, még akkor is, ha ezzel a politikai izolációt kockáztatja.⁴⁵

A merényletet követő hetekben a harcok súlypontjának Aleppóba való áthelyeződése közepette Teherán jelentős erőfeszítéseket tett Aszad meggyengült erőinek megerősítésére. Ennek keretében többek között az Iráni Forradalmi Gárda és az alárendeltségébe tartozó Basij milícia több egységét Szíriába vezényelték, főképp kiképzési és biztosítási feladatokkal. Ahmed Vahidi iráni hadügyminiszter azonban azt is kijelentette, hogy amennyiben Szíria nem képes a felkelés leverésére, a két ország kölcsönös védelmi egyezménye alapján katonai erőket küldenek az országba.⁴⁶ Az erőfitogtatás mellett Irán – mely az el nem kötelezetek augusztus végi teheráni csúcskonferenciáját követően három évig a mozgalom soros elnöki tisztét ellátja – egy újabb félfordulattal ismét ajtót nyitott a politikai tárgyalások előtt is. Teherán elfogadta Murszi egyiptomi elnöknek az Iszlám Konferencia rijádi csúcsértekezletén augusztus közepén tett javaslatát, hogy Egyiptom, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország részvételével alakuljon egy kontaktsz csoport a szíriai válság rendezésére. Tette ezt annak ellenére, hogy a szervezet a damaszkuszi kormány tagságát felfüggesztette. Úgyszintén figyelemre méltó fejlemény, hogy Irán nemrég ismét tárgyalásokat kezdett szíriai ellenzéki csoportokkal. Teherán formálódó új megközelítéséről sokat elárult az az írás, amely egy neves szakértő, Kayhan Barzegar tollából szeptember elsején látott napvilágot. A teheráni Közel-keleti Stratégiai Tanulmányok Intézetének igazgatója aláhúzta, hogy Irán a konfliktust főképp a hatalmi viszonyok kontextusában szemléli. Fontosnak tartja a regionális erőegyensúly megőrzését, hogy ezzel is korlátozza az Egyesült Államok és Izrael részéről jelentkező veszélyeket. Figyelmeztetett arra, hogy a szíriai válság nem oldható meg oly módon, hogy a szemben álló felek maximalista álláspontot képviselnek. Noha Irán szeretné, ha az Aszad-rezsim fennmaradna, hajlandó a tárgyalások eredményeként bizonyos kompromisszumokat elfogadni. Szerinte Szaúd-Arábia és Törökország is egyetértene egy olyan megoldással, mely Aszad távozását, de a jelenlegi rezsim megmaradását eredményezné. Ez a „középút” azonban az összes szereplő részéről garanciák biztosítását és kötelezettségek vállalását jelentené.⁴⁷ Ali Akbar Szalehi külügyminiszter a Council on Foreign Relations meghívására október 1-jén tartott előadásában nyomatékosan aláhúzta, hogy Irán „regionális biztonsággarantáló tényező”, azaz olyan térségbeli hatalom, melynek érdekeivel számolni kell. Szíria vonatkozásában bírálta azokat a nemzetközi és regionális törekvéseket, melyek erőszakos úton gyors fordulatot akarnak végrehajtani az országban. A kívülről kierőszakolt reform és változás nem más, mint új ruhába öltöztetett gyarmatosítás. A szíriai válságot csak politikai úton lehet rendezni, a katonai megoldás kiterjesztése az egész térséget veszélyeztetheti. Teherán ezért értett egyet a válságból politikai kiutat kereső kvartett felállításával. A szíriai nép legitim követeléseit a damaszkuszi kormánynak teljesítenie kell, s egyedül a szíriai nép joga, hogy döntsön a szíriai elnök működéséről. Közölte, hogy több mint egy éve kapcsolatban állnak az ellenzékkel, s készek arra, hogy az ellenzék és a kormány közötti dialógusnak otthont adjanak.⁴⁸

Szalehi előadásából is kitűnt, hogy Irán keresi a módját, hogy hogyan tudná a konfliktus befejezését és stratégiai érdekei megóvását elérni. De az általa mondottak számos olyan kérdést is felvetettek, melyekre nem biztos, hogy egy alkufolyamat során választ lehet találni.

Izrael és a szíriai válság

Az „arab tavasz” nyomán több térségbeli országot gyorsan elérő politikai szököár az izraeli vezetést felkészületlenül érte. Hivatalos tényezők eleinte a kivárás álláspontjára helyezkedtek, s egyetlen jelenség kivételével tartózkodtak attól, hogy az események jellegét kommentálják. Abban ugyanis, hogy a tüntetéseken Amerika- és Izrael-ellenes jelszavakat elvéve lehetett hallani, annak bizonyítékát látták, hogy nem az arab–izraeli konfliktus, hanem az itteni

⁴⁵ Ali Omid: Understanding Iran's Perception of Syrian Turbulence. 2012.07.29.

<http://www.foreignpolicyjournal.com/2012/07/29/understanding-irans-perception-of-syrian-turbulence/>

⁴⁶ Farnaz Fassihi: Iran Said to Send Troops to Bolster Syria. 2012.08.27.

<http://online.wsj.com/article/SB10000872396390444230504577615393756632230.html>

⁴⁷ Kayhan Barzegar: A middle-way solution for Syria. 2012.09.01. <http://en.merc.ir/default.aspx?tabid=98&ArticleId=460>

⁴⁸ A Conversation with Ali Akbar Salehi. 2012.10.01. <http://www.cfr.org/iran/conversation-ali-akbar-salehi/p29197>

államok belső viszonyai jelentik a régió legfőbb problémáját. A későbbiekben azonban a kormányzati tényezők értékelései is markánsabbá váltak. Sokatmondó volt ebből a szempontból Ehud Barak védelmi miniszternek az Institute for National Security Studies (INSS) szokásos évi helyzetértékelő konferenciáján 2012. május 30-án elhangzó egyik kijelentése: „Amiről úgy gondoltuk, hogy arab tavasz, az egyre inkább zöld iszlám télként tárul fel előttünk.”⁴⁹

A vezető körökhöz közel álló biztonságpolitikai elemzők kezdettől fogva nem rejtették véka alá a megmozdulások nyomán jelentkező dilemmákat. Az ő figyelmük elsősorban az egyiptomi eseményekre irányult: naivnak tartották azokat a nyugati várakozásokat, hogy a posztmubárai időszak a demokráciába történő átmenetet eredményezheti.⁵⁰ Legfőképp amiatt aggódtak, hogy a kairói őrsváltás az Egyesült Államok, Izrael és Egyiptom közreműködésével a hidegháborús korban kialakult, majd az 1990-es években szélesebb dimenzióba került „biztonsági partneri háromszög” jövőjét is megkérdőjelezheti. A legnagyobb arab országgal 1979-ben aláírt békeszerződés, az iráni terjeszkedés feltartóztatására irányuló közös érdek, az Egyesült Államok legszorosabb térségbeli szövetségese, Izrael biztonságának egyik kulcseleme volt. A déli stratégiai pozíciók változását még összetettebbé tette, hogy az Egyesült Államok, Izrael és Törökország közreműködésével a poszthidegháborús korban létrejött másik „biztonsági partneri háromszög” Ankara és Jeruzsálem viszonyának elhidegülése miatt már korábban meggyengült. Ez utóbbiban szerepet játszottak az iszlamista gyökerű török kormány neoottomán külpolitikai aspirációi, Izrael gázai háborújának következményei, valamint a 2010-es flottail incidens.⁵¹ Ennek a stratégiai együttműködésnek a gyengülése az Irán, Szíria és a libanoni Hezbollah által alkotott Izrael-ellenes radikális tengelyt erősítette.

Izraelnek a tengely gyengítését célzó korábbi kísérletei, így a Hezbollah elleni 2006-os libanoni katonai vállalkozása a kívánt célokat nem érte el. Az izraeli hadsereg elrettentő imázsa csorbát szenvedett, s Washingtonnak a konfliktus Szíria irányába történő kiterjesztéséhez fűződő várakozásai is illuzórikusnak bizonyultak. Az izraeli légierő 2007 szeptemberében Szíriában az épülő al-Kibar-i atomreaktort lebombázta. A régió egyetlen nukleáris fegyverrel rendelkező állama ezt ama biztonságpolitikai alapvetése jegyében tette, hogy mindenképp meg kell akadályoznia, hogy a térségben más ország is hasonló eszközt fejlesszen ki.

Az „arab tavasz” hatására 2011 márciusában Szíriában kezdődő eseményeknek Izrael számára az egyiptomitól eltérő volt a jelentősége. Az 1990-es évektől tett számos kísérlet ellenére a két ország nem jutott el a békeszerződés aláírásáig. A vita fókuszában területi kérdések – a goláni régió, s a Hermon-hegység 1967-es háború során izraeli ellenőrzés alá került részei feletti szuverenitás – álltak. Az 1981-ben annektált Golán-fennsík nem pusztán a fekvése, hanem a vízkészletei miatt is stratégiai fontos Izrael számára. A területen 33 zsidó település van, mintegy 20 ezer telepessel, ahol rajtuk kívül körülbelül 20 ezer muszlim, többnyire drúz populáció lakik.⁵² Az Irán és Szíria közötti viszony gyengítése érdekében különösen az izraeli védelmi establishmenten belül hajlottak volna a területi engedményekre, de az „arab tavasz” az ez irányú terveket ismét a fiókok mélyére süllyesztette.

A szíriai eseményekre történő izraeli reagálás, a folyamatok lehetséges kikutatásának megítélése némiképp összetett volt. Az egyik oldalon állt az a tény, hogy a negyedik arab–izraeli háborút, illetve az 1974. májusi csapatszétválasztási egyezményt követően a goláni fegyver-

⁴⁹ Dr. Aaron Lerner: DM Ehud Barak at the INSS Conference: consider retreating if no deal with Palestinians, IMRA 2012.05.30., <http://www.inss.org.il/upload/%28FILE%291338443920.pdf>

⁵⁰ Még a Mubarak bukása előtti napokban megjelent tanulmányában Efraim Inbar a Begin–Sadat Centre for Strategic Studies (BESA) vezetője hangsúlyozta, hogy Egyiptomban a fennálló rezsim egyetlen alternatívája a legszervezettebb ellenzéki erő képviselő Muszlim Testvérek szerveződése lehet. Az egyiptomi társadalomban erősek a muszlim tradíciók, s nem valószínű, hogy gyorsan gyökeret eresztene „a liberális-demokrata” ethosz”. Efraim Inbar: Regional Ramifications of Unrest in Egypt, BESA Center Perspectives Paper No. 127, 2011.02.06., <http://www.biu.ac.il/SOC/besa/docs/perspectives127.pdf>

⁵¹ A gázai palesztinokkal szolidáris 682 – többségében török – aktivistát és a humanitárius segélyt szállító, hat hajóból álló „Szabad Gázai Flottilla” 2010. május végén kísérletet tett az övezet körüli izraeli tengeri blokádtól „áttörésére”. A flottillát izraeli részről még nemzetközi vizeken feltartóztatták. A vezérhajón, a Mavi Marmarán lezajló összetűzések során 9 aktivista meghalt, sokan megsebesültek. A negatív nemzetközi visszhangot Izrael azzal próbálta enyhíteni, hogy június 20-án bejelentette: a polgári lakosság számára szükséges termékek körének kiszélesítésével a gázai szállítási korlátozásokat enyhíti. Gazdik Gyula: Újabb izraeli–palesztin tárgyalások – de meddig? *ZMNE SVKI Elemzések*, 2010/12. http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_14.pdf

⁵² Az 1967-es háború során Izrael elfoglalta a Golán-fennsík kb. 70 százalékát. Ezen a területen korábban mintegy 130 ezer muszlim élt 139 lakóhelységben, s 61 gazdálkodó részleg felett is rendelkeztek. A háború után a menekülés és az izraeli kényszerintézkedések következtében 6296 fő maradt a területen. The Syrian Golan Heights under the Israeli Occupation, <http://www.jawlan.org/english/golanheights.htm>

születi vonalon a múlt év májusáig komolyabb incidens nem történt.⁵³ Az alavita hatalmi elit által irányított damaszkuszi rezsim politikai lépései Izrael számára kiszámíthatóak voltak, ezt azonban felülírta, hogy Szíria szoros stratégiai szövetségben áll Izrael legfőbb regionális ellenfelével, Iránnal. A jeruzsálemi kormánynak ezért érdekében áll a szomszédos országban végbemenő őrsgváltás. Dan Meridor miniszterelnök-helyettes egy 2012. augusztusi interjújában hangsúlyozta, hogy „ez egy komoly csapás lenne az Irán–Szíria–Hezbollah-tengelyre”, noha nem tudja, hogy ez mikor és hogyan következik be.⁵⁴ Eyal Zisser és más izraeli szakértők azzal is számolnak, hogy a jelenlegi rendszer bukásával Szíriának az Aszad-klán időszakában kialakult térségbeli hatalmi státusza is meggyengül. A szunnita többség által dominált új politikai szerkezetben a központi kormány valószínűleg kénytelen lesz engedményeket tenni a régiók decentralizációs törekvéseinek. Nem kizárt, hogy az 1950–1960-as évekhez hasonló helyzet alakul ki, amikor a politikai életet gyakorta visszatérő instabilitás jellemezte.⁵⁵ A jövőbeni forгатókönyvről hasonló volt a véleménye Itamar Rabinovicsnak, aki a madridi folyamat keretében Szíriával folytatott tárgyalásokon huzamosabb ideig az izraeli delegáció vezetője volt. Ő azonban nem zárta ki azt a lehetőséget sem, hogy a helyzet tarthatatlanná válásával a meghatározó szerepet játszó alavita hatalmi elit fog más vezetőt választani, vagyis belső puccs vet véget Aszad uralmának.⁵⁶

Más aspektusból vizsgálta a perspektívákat Jáir Golan vezérőrnagy, a Libanonnal és Szíriával való határterületeket is magában foglaló északi katonai körzet parancsnoka. Az 1982-es libanoni háború 30. évfordulóján a BESA által ugyancsak 2012 májusában tartott konferencián arra figyelmeztetett, hogy a polgárháború következtében Szíria „bukott állammá” válhat, ahol „virágzik a terrorizmus”, s ez potenciálisan Izraelt is fenyegetheti. Nem zárta ki, hogy Szíria felbomlik, illetve a válság következtében „kantonizálódik”. Golan utalt annak veszélyére, hogy a széteső szíriai rezsim a vegyi és biológiai fegyverek őrzését nem tudja garantálni, így azok a terroristák kezébe kerülhetnek. Jelezte, hogy ennek katonai megakadályozásában szükség esetén Izrael is közreműködne. Azonnali katonai fellépést helyezett kilátásba arra az esetre is, ha az ország középső területeit elérő, Hezbollahnak szánt, de Szíriában őrzött Scud rakéták a libanoni síita szervezet kezébe kerülnének. A Hezbollahot az izraeli határok mentén lévő legerősebb ellenséges erőnek a nevezte, mely az adott helyzetben Szíria felől is frontot nyithat Izrael ellen. Amennyiben azonban komoly csapást mérnek rá, hosszú időre megszűnhet a szervezet részéről jelentkező veszély. Hangsúlyozta, hogy országa napi rendszerességgel, közvetett módon harcol Iránnal, függetlenül attól, hogy az eljövendő háborút a Hamásszal vagy a libanoni síita szervezettel vívják.⁵⁷

Jonathan Spyer és más izraeli szakértők hangsúlyozzák, hogy Izraelnek nincs módja arra, hogy a szíriai átalakulás végkimenetelét befolyásolja. Az események nyomon követésére szorítkozhatnak, miközben erősítik az északi határ biztonságát.⁵⁸ A szomszédos országban folyó vérengzés mielőbbi leállítása kapcsán az INSS két másik szakértője, Benedetta Berti és Cameron S. Brown arra hívják fel a figyelmet, hogy nem elegendő Aszad távozásának kieroszakolása. A fegyverek tartós elhallgatása harmadik szereplő tartós jelenlétét és a szemben álló felek számára biztonsági garanciákat igényel.⁵⁹ Noha nem pontosítják, de a harma-

⁵³ Izrael Állam 1948. május 15-i hivatalos megalakulásának évfordulóján – melyet a palesztinok az ekkor kirobbant és a helyi arab társadalom szétzilálásához vezető első közel-keleti háború miatt a „nakbának”, a katasztrófa napjának neveznek, több ezer fegyvertelen palesztin tiltakozó Libanonból, Gázából, Szíriából megpróbált bejutni Izraelbe, illetve az általa ellenőrzött Gólán-fennsíkra. Ez utóbbi területen egy drúzok által lakott kisebb helységbe sikerült is néhány órára behatolniuk. A palesztin akció feltételezhetően a damaszkuszi kormányzat asszisztenciájával történt. A fegyverszüneti vonalon történő áthatolás megakadályozása, a fizikai akadályokon túljutó tüntetők kiszorítása során az izraeli katonák fegyvert használtak, ugyanezt tette a libanoni hadsereg is. A fellépésnek több mint egy tucat halálos, s számos sebesült áldozata volt.

⁵⁴ Lahav Harkov: Meridor: Assad ouster would be a major blow to Iran. 2012.08.07.

<http://www.jpost.com/MiddleEast/Article.aspx?id=280377>

⁵⁵ Eyal Zisser: The Syrian Uprising: Implications for Israel. *Jerusalem Issue Briefs*, Vol. 11, No. 12, 2011.08.09.

⁵⁶ Turmoil in Syria and the Regional Consequences. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2011.05.25.

http://www.carnegieendowment.org/files/Syria_transcript.pdf

⁵⁷ Douglas Hamilton: Israel urges tougher action against Assad. *Reuters*, 2012.05.30.

<http://www.reuters.com/article/2012/05/30/us-syria-crisis-israel-idUSBRE84T1IH20120530>

⁵⁸ Douglas Hamilton: Analysis: Israel frets on sideline as fall of Assad delayed. 2012.05.11.

<http://www.localtoolbox.com/news/world.php?source=&display=story&article=BRE84A0Q2>

⁵⁹ Benedetta Berti – Cameron S. Brown: The End of the Beginning in Syria: The Obstacles to Reaching a Negotiated Settlement. 2012.07.05. <http://www.inss.org.il/publications.php?cat=21&incat=&read=6845>

dik fél közreműködésén nyilvánvalóan nem pusztán politikai, hanem katonai szerepvállalást is értettek.

A szíriai válság kimenetelének lehetséges forgatókönyveivel foglalkozó, közelmúltban megjelent írások közül Udi Dekel írását lehet kiemelni. A nyugállományú tábornok, aki az idén csatlakozott az INSS kutatócsoportjához, öt lehetőséggel számol. Az első variáns Aszad bukása, nyomában a kormányzati rendszer összeomlása, a „kantonizáció” bekövetkezése. Mindez az etnikumok közötti harc elmélyülésével, etnikai tisztogatással, az etnikai csoportok „befolyási centrumaikba” való menekültáradatával járhat együtt. A második lehetőség, hogy a jelenlegi rendszer – Aszaddal, vagy nélküle – meggyengülve, de megmarad. A befolyását csak a Damaszkusz–Homsz–Aleppó-tengely mentén és a tengerparti övezetben tudja megőrizni, a többi régióban a fennhatósága szimbolikussá válik, de az ország nem kerül a végső bomlás állapotába. A harmadik forgatókönyv az ellenzék győzelme, új kormányzati struktúra kiépülése, mely egy korábbinál hatékonyabb rendszer kialakulását eredményezi. A negyedik lehetőség, hogy a rendszer bukását nem követi egy hatékony központi kormány kialakulása. Tartósabb káosz következik be, melyet a szélsőséges erők és a mögöttük álló külső hatalmi tényezők igyekeznének maximálisan kihasználni. Végül az ötödik forgatókönyv a nemzetközi erők beavatkozása, a jelenlegi hatalom megdöntése. Ezt az új rezsim kiépüléséhez vezető hosszabb stabilizációs időszak követné, melynek a megbékélés mellett a demokratikus reformok bevezetése is a részét alkotná. A szerző úgy véli, hogy a jelzett alternatívák többsége Izrael számára is veszélyt jelent, ugyanakkor a radikális tengely meggyengülése nyomán előállt helyzet új lehetőségeket is kínál. Ezek között szerepel a libanoni hatalmi erőviszonyok megváltoztatása, a Hezbollah stratégiai arzenáljának potenciális megsemmisítése. Dekel hangsúlyozza, hogy az izraeli politikának abból kell kiindulnia, hogy az Aszad-rezsim a jelenlegi formájában semmiképp sem fog fennmaradni, az ellenzék támogatása révén Izraelnek elő kell segítenie egy számára megfelelőbb rendszer kialakulását. Írása végén a szerző figyelmeztet arra, hogy a Szíria kapcsán jelentkező közös érdekek még inkább aláhúzzák az izraeli–török kapcsolatok mielőbbi javításának szükségességét.⁶⁰

Ahogy a fenti rövid áttekintésből is kitűnt, az izraeli szakértői vélekedések a várható szíriai hatalmi váltás kihatásainak számos fontos elemét körüljárták. Az értékelések egy jelentős része az Iránnal való konfliktus optikáján keresztül tekint a szomszédos országban zajló eseményekre. A forgatókönyvek között nem szerepel, hogy milyen következményei lennének annak, ha Teheránnak részlegesen sikerülne megőriznie a szíriai befolyását. A jelenlegi nagy horderejű átalakulás miatt a közel-keleti rendezési folyamathoz kapcsolódó kérdések, úgy tűnik, hosszabb időre kikerültek a vizsgálódás fókuszából.

Az Öböl menti Együttműködési Tanács (GCC) és a szíriai válság

A közel másfél éve tartó, egyre kíméletlenebbé váló szíriai hatalmi küzdelemben a damaszkuszi baaszista rendszer ellen küzdő ellenzék támogatói között az Öböl menti Együttműködési Tanács (Gulf Cooperation Council – GCC) államai fontos szerepet játszanak.⁶¹ A tömböt alkotó hat szunnita monarchia közül főképp Katar és Szaúd-Arábia járnak elől a felkelők diplomáciai, anyagi patronálásában. Az Egyesült Államokkal szorosan együttműködő regionális szerveződés e téren követett politikáját régóta meglévő stratégiai megfontolások motiválják. Ezek középpontjában az iráni terjeszkedés feltartóztatása áll. Annak idején a GCC létrejöttét is nem kis részben az iráni iszlám forradalom győzelmének következményeitől, nevezetesen a khomeinizmus exportjától való félelem ösztönözte. A „síita nagyhatalom” befolyása az elmúlt évtizedben az iraki baaszista rezsim amerikai megdöntésével nagyban megerősödött. A fordulat nem pusztán Teherán egyik ellensúlyozó hatalmi tényezőjének kiiktatását, hanem az itteni szunnita kisebbség történelmi vezető szerepének végét is jelentette.

⁶⁰ Udi Dekel: Whither Syria? Recommendations for Israeli Policy, INSS Insight No. 359., 2012.08.06.

<http://www.inss.org.il/publications.php?cat=21&incat=&read=6999>

⁶¹ Az 1981 májusában Szaúd-Arábia, az Egyesült Arab Emírségek, Bahrein, Kuvait, Katar és Omán részvételével létrejött tömörülés teljes neve: Öböl menti Arab Államok Együttműködési Tanácsa (Cooperation Council for the Arab States of the Gulf - CCASG).

A GCC-államoknak az Irán szövetségesével, Szíriával való együttműködése bizonyos időszakoktól eltekintve korántsem volt felhőtlen. Az iraki–iráni háború időszakában ellentétes oldalon álltak, de a másfél évtizedes libanoni polgárháború lezárásában vállalt szíriai szerep, az Irak-ellenes nemzetközi koalícióban való közös részvétel, valamint egy arab védelmi tömörülés létrehozására irányuló próbálkozás javította a viszonyt. Az 1990-es évek elejétől jelentkező „lassú detente” azonban nem volt hosszú életű, a „geopolitikai megosztottság” a 2000 nyarán apja örökébe lépő Bassár el-Aszad időszakában ismét felerősödött. A terrorizmus elleni háború időszakában az arab világban elszigetelődő Szíria és a GCC-országok között az érdekellentétek főképp az iraki politika, a Szaúd-Arábiával szoros kapcsolatot ápoló libanoni szunnita politikus, Ráfík al-Haríri 2005. februári meggyilkolása keltette válság, a 2006-os libanoni háború, valamint a palesztin politikai erők támogatása kapcsán jelentkeztek. A GCC részéről éles reagálásokat váltott ki, hogy Irán mellett Szíria is támogatta a bahreini síita ellenzéki csoportokat. A Teherán–Damaszkusz-tengely törekvései keltette nyugtalanságot a GCC-országok uralkodóinak körében az iráni nukleáris program felgyorsítása még inkább felerősítette.

Az „arab tavasz” sok vonatkozásban új realitásokat teremtett. A 2010 végén kezdődött politikai vihar a térség számos államának belpolitikai viszonyait felforgatta, s a regionális hatalmi status quo átalakítását is napirendre tűzte. A változások szele Katar és az Egyesült Arab Emírségek kivételével a GCC-államokat is elérte, melyek szociális intézkedésekkel, mérsékelt reformokkal próbálták a helyzet elmérgesedését megakadályozni.⁶² A legsúlyosabb helyzet Bahreinben alakult ki, ahol a szunnita kisebbségből származó uralkodó dinasztia hatalmi rendszerének alkotmányos monarchiává történő átalakítását követelő megmozdulásokon 2011 márciusában csak szaúdi katonai és emirátusbeli rendőri erők bevetésével sikerült úrrá lenni. Az ötödik amerikai flotta regionális vezető központját itt felállító Egyesült Államok által hallgatólagosan tudomásul vett beavatkozás egyértelmű üzenet volt Teheránnal címére, mely a szigetállamra sajátjaként tekint.

Amíg a GCC-államok a saját portájukon a demokratizálás lehetőségét keretek közé szorították, addig a köztársasági berendezkedésű szunnita államok autoritárius rendszerei elleni megmozdulások egyik fő támogatóivá váltak. A nacionalista hatalmi csoportok megbuktatásának, a „mérsékelt iszlamista erők” frontáttörésének előmozdításában különösképp Katar, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek jártak elől. Az ellenzéki erőknek juttatott anyagi támogatás mellett a közhangulat alakításában jelentős szerepet játszottak a nagy nézettségű hírtelevíziók, így a katarai kézben lévő al-Dzsazíra és a szaúdi többségi tulajdonban lévő al-Arabíja. A Katarból és az Egyesült Arab Emírségekből származó különleges egységek, légi kötelékek részt vettek a Kaddáfi-rendszer elleni katonai műveletekben. Az „arab tavasz” nyomán jelentkező átalakulásban a nyugati hatalmakkal szoros stratégiai partnerségben álló, hatalmas kőolaj- és földgázkészletekkel rendelkező GCC-országok kedvező történelmi lehetőséget látnak a regionális hatalmi status quo megváltoztatására, a GCC arab térségbeli dominanciájának megalapozására.

Az általuk elképzelt új közel-keleti politikai térkép létrejöttének egyik fontos előfeltétele a szíriai rezsim megdöntése, ami Teherán stratégiai pozícióira súlyos csapást mérne. Ez az olajszállítás biztonságát erősítő esetleges további lépésekkel párosulva a Perzsa (Arab)-öböl térségében az iráni befolyást elvileg jelentősen visszaszorítaná. Nem is szólva arról, hogy az új realitások a közel-keleti piaci pozíciók terén a nyugati és az öbölbeli tőke javára további jelentős eltolódást eredményeznének. Egy szíriai rezsimváltáshoz a GCC számára kedvező előfeltételt jelent, hogy a legnagyobb ellenzéki szervezet, a Szíriai Nemzeti Tanács vezetői egyértelművé tették, hogy hatalomra kerülésük esetén az Iránnal való különleges kapcsolatokat át fogják értékelni, s az arab világhoz, ezen belül is az öböl menti államokhoz való kötődést fogják erősíteni.

⁶² A leglátványosabb intézkedéseket a GCC-tömb vezető állama, Szaúd-Arábia jelentette be 2011 májusában. Álláshelyek létesítésére, fizetésemelésre, lakásépítésekre, egyéb szociális célokra összesen 130 milliárd dollárt szántak. Silvia Colombo: The GCC Countries and the Arab Spring. Between Outreach, Patronage and Repression. *IAI Working Papers* 12, 2012.03.09. <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iaiw1209.pdf>

Állásfoglalások a szíriai válságról

Az „arab tavasz” fejleményei a GCC-államok magas szintű konzultatív fórumainak állandó napirendi pontjaivá váltak. A Szíriát érintő állásfoglalások többnyire követték az Arab Liga ülészekain elfogadott határozatokat. Ehhez azonban azonnal hozzá kell tenni, hogy a liga véleményének formálásában – részben azért, mert több tagállam a belső átalakulással volt elfoglalva – a GCC hangadó országai meghatározó szerepet játszottak.

A GCC-államok külügyminisztereinek 2011 márciusában tartott 118., illetve három hónappal később tartott 119. ülészekán nagy teret szenteltek a líbiai kérdésnek, Bahrein és Omán megsegítésének. A bahreini eseményekre célozva élesen elítélték Iránt amiatt, hogy beavatkozik más államok belügyeibe, s a korábbi ülészekokhoz hasonlóan bírálta Teherán nukleáris programját.⁶³ A szíriai belső fejlemények a külügyminiszterek szeptember 11-én Dzsiddában tartott 120. ülészekán kerültek napirendre. A tanácskozásról kiadott közlemény az Arab Liga augusztus 28-án tartott rendkívüli ülésén elfogadott határozatok szellemében felszólította a damaszkuszi kormányt a civilek elleni brutális fellépés azonnali leállítására és a köznyugalom helyreállítását elősegítő reformok végrehajtására.⁶⁴ Mindez még nagyobb hangsúlyt kapott a GCC decemberben Rijádban tartott 32. csúcstalálkozásán. Itt ismételten sürgették a szíriai kormányt a hatóságok által alkalmazott erőszak haladéktalan leállítására, az Arab Liga novemberi béketervével összhangban a fegyveres erők visszavonására, az internáltak szabadon bocsátására, illetve a reformok elindítására. Ugyancsak támogatták a damaszkuszi kormány és a liga között december 19-én született egyezményt, amely engedélyezte a tömörülés megfigyelőinek szíriai tevékenységét.⁶⁵

Mivel a javasolt konszolidációs lépések eredménytelenek maradtak, a liga 2012. január 22-én nyilvánosságra hozott állásfoglalása már a rendezett hatalomátadást, vagyis a „jemeni modell” szíriai alkalmazását javasolta. Ez felszólította a szíriai kormányt, hogy két héten belül kezdjen tárgyalásokat az ellenzékkel, s két hónapon belül állítsanak fel egy nemzeti egység-kormányt. Ezt követően Aszad adja át a hatalmat az alelnöknek és az új kormánynak, akik előkészítik a parlamenti és elnökválasztásokat. Mivel Damaszkusz ezt a javaslatot is elutasította, a terv az ENSZ BT elé került, itt azonban február 4-én Oroszország és Kína megvétőzta. Ezt követően került sor amerikai indítványra február 24-én Tuniszban „a Szíria barátai”-konferenciára, melyen a GCC-államok is részt vettek. Itt többek között elhatározták, hogy felkérlik a világszervezetet, készítsen terveket egy békefenntartó misszió Szíriába küldésére. A tanácskozáson Szaúd al-Fejszál szaúdi külügyminiszter „nagyszerű gondolatnak” nevezte a felkelők felfegyverzését, katarai kollégája pedig arab békefenntartó erő felállítását javasolta, mely az országban humanitárius folyosókat nyitna. Egy ilyen kontingens létrehozásának szükségességére már a katarai emír is célzott egy januári nyilatkozatában. Vagyis az év elejétől a GCC Szíria-politikájában kettősség érvényesült: a hivatalos nyilatkozatokban támogatták a politikai rendezésre irányuló nemzetközi erőfeszítéseket, hangadó államaik azonban ténylegesen a ki kit győz le „ősi igazságában” bíztak. A kettő között persze áthághatatlan falak nincsenek, egy rendezési alternatíva erőszakkal történő kikényszerítése a történelemben nem ismeretlen gyakorlat.

A GCC külügyminiszteri fórumának a szaúdi fővárosban 2012. március 4-én tartott 122. ülésén sajnálattal állapították meg, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsában nem sikerült keresztülvinni az Arab Liga januári béketervét, s üdvözölték a „Szíria barátai”-fórum február 24-i tuniszi ülésének határozatait.⁶⁶ Két héttel később az AFP-re hivatkozva cikk jelent meg arról, hogy Szaúd-Arábia Jordánián keresztül fegyvert szállít a damaszkuszi kormány ellen harcoló Szabad Szíriai Hadseregnek. A szerző idézte az amerikai katonai vezetésnek egy nem sokkal korábbi állásfoglalását is, amely helytelenítette a felkelők felfegyverzését. Washington

⁶³ GCC Foreign Ministers Conclude Meeting, 2011.03.08., <http://articlesofinterest-kelley.blogspot.hu/2011/03/gcc-foreign-ministers-conclude-meeting.html>; GCC stresses regional security, affirms joint force role, condemns Iran's meddling, (KUNA) 2011.06.15. <http://www.kuna.net.kw/ArticleDetails.aspx?id=2173997&language=en>

⁶⁴ 120th GCC Foreign Ministerial Council session held in Jeddah, 2011.09.11.

http://www.saudiembassy.net/latest_news/news09111101.aspx

⁶⁵ GCC summit issues final communique, 2011.12.21. http://mofa.gov.ae/mofa_english/portal/ce82246d-b509-49cc-aa0c-5d205d87cae5.aspx

⁶⁶ GCC Foreign Ministers meet in Riyadh. 2012.03.04. http://www.saudiembassy.net/latest_news/news03041205.aspx

tehát hivatalosan elhatárolódott, de nem kizárt, hogy mindez csak „munkamegosztás” volt, s a szaúdiak hallgatolagos amerikai jóváhagyással cselekedtek.⁶⁷

Ugyancsak márciusban vált ismertté a volt ENSZ-főtitkár, Kofi Annan nevével fémjelzett a béketerv. Az Arab Liga és az ENSZ különmegbízottja a fegyveres összetűzések leállítását, a hadsereg visszavonását, a tűzszünet konszolidálását, az égető humanitárius problémák megoldását, s egy politikai folyamat elindítását szorgalmazta.⁶⁸ Ez első látásra mérsékeltebb volt, mint a liga januári tervezete, de kétségtelen, hogy innen is el lehetett jutni a „rendezett rendszerváltásig”. Az elképzelést a damaszkuszi kormány mellett a liga bagdadi csúcskonferenciája és a „Szíria barátai” április elsején Isztambulban tartott második fóruma is támogatta. Itt a GCC-államok az ellenzéki katonai erő fizetésére, a dezertálások elősegítésére külön pénzügyi alap létrehozását ígérték.⁶⁹ Vagyis az említett kettős vonal tovább folytatódott. Ezt támasztotta alá a Gulf Research Center vezető elemzőjének, Musztafa Alaninak az április 12-én, tehát az Annan-terv életbe lépésének napján megjelent írása is, mely a rendszer részéről megnyilvánuló brutális erőszak miatt jogosnak nevezte a felkelőknek történő fegyverszállításokat.⁷⁰

Ahogy sokan megjósolták, Kofi Annan terve nem hozott áttörést az egyre kegyetlenebbé váló konfliktusban. Május 16-án a *The Washington Post* online kiadása arról tudósított, hogy a felkelők fegyverrel való ellátása az Egyesült Államok és az GCC-országok szoros együttműködésének köszönhetően nagyot javult az előző hetekben. Az Obama-adminisztráció kiszélesítette a kapcsolatokat az ellenzék katonai szerveződéseivel, nem utolsósorban azért, hogy ezeknek a csoportoknak a megbízhatóságáról, vezetési és irányítási infrastruktúrájáról hiteles információval lássák el az öböl menti partnereket. A fegyverek beszerzésének fedezetét a GCC-országok biztosították.⁷¹

A tömörülés külügyminisztereinek június 5-én tartott dzsiddai ülésén Szíriáról szólva elítélték a polgári lakosságot nem kímélő erőszakot, különösen a nemzetközi felháborodást keltő hulai mézárást. Az Annan-terv végrehajtásának elmaradásáért a damaszkuszi kormányt hibáztatták, egyúttal hangsúlyozták a nemzetközi közösség felelősségének fontosságát az erőszak megfékezésében. A tanácskozáson Szaúd al-Fejszál külügyminiszter aláhúzta, hogy mozgósítani kell a forrásokat a szíriai nép megsegítésére, s sokat sejtetően hozzátette, hogy GCC-nek gyors megoldást kell találnia a válságra.⁷² Az EU és a GCC június 25-én Luxemburgban tartott közös tanácsi és miniszteri értekezletén a szaúdi diplomácia vezetője kijelentette: ha tovább folyik a damaszkuszi kormánynak a szíriai nép elleni brutális fellépése, akkor a nemzetközi béke megóvása érdekében elkerülhetetlenné válik az ENSZ Alapokmány VII. fejezete vonatkozó cikkelyeinek alkalmazása.⁷³ A miniszter a 42. cikkelyre utalt, mely a BT felhatalmazása alapján lehetővé teszi a tagállamoknak a fegyveres erő alkalmazását. Fejszál egyúttal követelte a szíriai rezsimnek történő fegyverszállítások azonnali beszüntetését. Ugyanezen a napon jelentették be, hogy Szaúd-Arábia támogatja Szíria tagságának felfüggesztését az Iszlám Konferencia Szervezetében. Az erre vonatkozó javaslatot a tömörülés Mekkában augusztus derekán tartott IV. rendkívüli csúcstalálkozója hivatalosan is elfogadta. Noha egyetértettek a felkelők felfegyverzését sürgető felhívásokkal, a külső kato-

⁶⁷ Nick Ottens: Saudi Arabia Arming Syrian Opposition, 2012.03.18. <http://atlanticsentinel.com/2012/03/saudi-arabia-arming-syrian-opposition/>

⁶⁸ Kofi Annan's six-point plan for Syria. 2012.05.27.

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/03/2012327153111767387.html>

⁶⁹ "Friends of Syria" conference's final statement. 2012.04.01. <http://www.asharq-e.com/news.asp?section=3&id=29087>; Gulf states propose funding Syrian opposition army, 2012.04.02. <http://www.france24.com/en/20120401-friends-syria-talks-get-underway-istanbul-six-point-annan-peace-plan-assad>

⁷⁰ Mustafa Alani: Arm the rebels to end strife in Syria. 2012.04.12.

<http://gulfnews.com/opinions/columnists/arm-the-rebels-to-end-strife-in-syria-1.1007315>

⁷¹ Karen DeYoung – Liz Sly: Syrian rebels get influx of arms with gulf neighbors' money, U.S. coordination. *The Washington Post*, 2012.05.16. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/syrian-rebels-get-influx-of-arms-with-gulf-neighbors-money-us-coordination/2012/05/15/gIQAAds2TSU_story.html

⁷² GCC countries should find rapid solution to crisis. 2012.06.06.,

http://www.ansamed.info/ansamed/en/news/nations/emirates/2012/06/06/Syria-Saudi-Arabia-calls-GCC-help-Syrian-population_6989779.html; GCC Ministerial Council concludes meeting, issues statement, 2012.06.06.

<http://english.mubasher.info/portal/TDWL/getDetailsStory.html?qoToHomePageParam=true&storyId=2094794>

⁷³ Saudi Arabia Calls on Syrian Regime to Stop Violence. 2012.06.26. <http://www.saudiembassy.net/press-releases/press06261201.aspx>

nai beavatkozásnak nem volt jelentősebb támogatottsága.⁷⁴ A találkozón hangzott el Mohamed Murszi egyiptomi elnöknek a szíriai válsággal foglalkozó „muszlim kvartett” felállításáról szóló javaslata. A GCC Dzsiddában szeptember 2-án tartott 124. külügyminiszteri fóruma ismét elítélte a szíriai kormánynak a polgári lakosság életét nem kímélő fellépését, s az erőszak leállítására mielőbbi nemzetközi beavatkozást sürgetett.⁷⁵ Az ENSZ Közgyűlés általános vitájában szeptember 25-én felszólaló katar emír a Biztonsági Tanács megosztottságra hivatkozva az arab államok közvetlen beavatkozásának lehetőségét vetette fel a vérontás leállítására és a szíriai hatalmi váltás biztosítása érdekében.⁷⁶ Az 1970-es évek „sikeres” libanoni beavatkozására hivatkozott, mely valójában kudarccal végződött. Félő, hogy egy ilyen lépés most Szíriában jóval súlyosabb következményekkel járna.

⁷⁴ Asma Alsharif: Organization of Islamic Cooperation suspends Syria. Reuters, 2012.08.16.

<http://www.reuters.com/article/2012/08/16/us-syria-crisis-islamic-summit-idUSBRE87E19F20120816>

⁷⁵ Gulf states criticise Syria as more than 100 killed, 2012.09.03. <http://www.france24.com/en/20120903-gulf-states-criticise-syria-more-100-killed>

⁷⁶ Address by His Highness Sheikh Hamad bin Khalifa Al-Thani, Amir of the State of Qatar. 2012.09.25. http://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/67/QA_en.pdf